

EX LIBRIS NICOLAI EPISCOPI MODRUSSIENSIS:
KNJIŽNICA NIKOLE MODRUŠKOG*

Luka Špoljarić

UDK: 262.12-05 Nikola Modruški
027.1
Izvorni znanstveni rad

Luka Špoljarić
Central European University
B u d i m p e š t a
luka.spoljaric6@gmail.com

U prilogu se donose rezultati autorova rada na rekonstrukciji knjižnice Nikole biskupa modruškog (oko 1427.–1480.). Prilog se temelji na istraživanjima u Rimu i Napulju, ali i na dosad nekorištenom inventaru Nikolinih knjiga koje je papa Siksto IV. darovao augustincima samostana Santa Maria del Popolo. Rezultat je korpus od 42 rukopisa koji su identificirani kao vlasništvo Nikole Modruškog te dodatnih pet koji su mu vjerojatno pripadali (popis kojih donosi *Prilog I*); pritom su mnogi rukopisi koji su prije smatrani Nikolинима odbačeni kao takvi. Na osnovi kodikološke i paleografske analize rukopisa ovog korpusa autor donosi zaključke o procesu formiranja, sastavu i sudbini knjižnice kao i o Nikolininim čitalačkim praksama i interesima, koje sagledava u okviru njegova obrazovanja i književnog opusa te intelektualne kulture renesansnog Rima. Uz to, prilog ispravlja neke uvriježene pretpostavke o Nikolinu životu i djelu, izvještava o novoidentificiranom rukopisu njegove povijesti ratova Gota, a rješava i problem datacije moralnofilozofskog traktata *O poniznosti*.

Ključne riječi: Nikola Modruški, renesansna knjižnica, rukopisi, kodikologija, paleografija, humanizam, renesansni Rim

---

* Prije svega, zahvaljujem *Renaissance Society of America* na stipendiji koja mi je omogućila istraživanje u Rimu i Napulju tijekom listopada i studenog 2011. godine. Htio bih zahvaliti i Marcu Guardu, direktoru knjižnice *Biblioteca dell'Accademia dei Lincei e Corsiniana*, na ukazanoj pomoći na samom početku mojega rada na Nikoli Modruškom, te Timothyju Janzu i Davidu Rundleu na veoma korisnim savjetima koji su obogatili ovaj prilog. Velika hvala i Nevenu Jovanoviću i Bratislavu Lučinu na strpljivosti te potpori koju su mi pružili tijekom rada, kao i Dolores Grmači i Trpimiru Vedrišu na mnogim poticajnim opažanjima.

1. Uvod

Nikola biskup modruški posljednje je razdoblje svog života proveo u administraciji Papinske Države. Iako je obavljao dužnost upravitelja raznih gradova, kako u Umbriji, tako i u Markama, dio vremena provodio bi i u Rimu. Ondje je, vjerojatno u nekoj od brojnih palača prelata koje su bile žarištima rimskog intelektualnog života, jednom prilikom ušao u raspravu o psalmima s Angelom Fasolom (1426.–1490.), biskupom Feltrea. Po povratku u svoju provinciju na sugovornikovu je molbu napisao djelo posvećeno toj temi:

Kad sam bio u Rimu, zatražio si od mene da rasvijetlim autore svih pojedinih psalama, te ukratko prođem kroz njihove teme i sadržaje. Budući da to tada, zaokupljen dužnostima kurije i daleko od obilja knjiga, nisam učinio onako kako su zahtijevali i tvoja želja i moja dužnost, odlučio sam, našavši sada i ubuduće malo slobodnog vremena te potvrđen u vlasti nad svojom knjižnicom, udovoljiti (obilnije nego li što sam to bio učinio), kako svojoj duši, s pravom privrženoj tvojem dostojanstvu, tako i tvojoj pobožnoj i hvalevrijednoj želji.¹

Uz slobodno vrijeme (*otium*) Modruški ističe knjižnicu (*bibliotheca*) kao nužan preduvjet sastavljanju djela, a važnost koju joj pridaje iskazuje i pravnim izričajem u koji zavija svoju misao. Naime, frazom *in potestate constitutus* on metaforički upriličuje scenu stupanja na vlast, pri čemu dodatno naglašava širinu mogućnosti koje knjižnica pruža svome »vlastodršcu« – baš kao što se i Francesco Petrarca u svome djelu *O samotnjačkom životu* (*De uita solitaria*) istom frazom poslužio kako bi predočio temeljitu duhovnu preobrazbu koju čovjeku pruža samoća.² Premda Nikola ovdje izričito spominje svoju, očigledno već formiranu, knjižnicu, i ranije je zazivao idealne uvjete što ih pruža *otiosa bibliotheca*, i to u posvetama *Petrove lađice* (*Nauicula Petri*) i *Dijaloga o sreći smrtnika* (*De mortalium foelicitate dialogus*).³ Njegove reference predstavljaju dakako opća mjesta kako antičke tako

¹ Vat. lat. 995, f. 1r: *Postulasti a me cum Romae essem singulorum psalmodum aperirem auctores causasque ipsorum atque materias breuibis uerbis perstringerem. Quod quoniam tunc minus effeci quam et tuum desiderium et meum postulabat officium, utpote multis curiae sollicitudinibus occupatus librorumque copia exclusus, nunc et post paululum otii nactus et in mea bibliothecae potestate constitutus uolui cumulatius quam feceram respondere et meo animo tuae dignationi merito deditissimo et tuo piissimo laudatissimoque uoto. Svi su prijevodi tekstova u prilogu moji.*

² Vidi Armando Magg i, »You Will Be My Solitude: Solitude as Prophecy (De uita solitaria)«, *Petrarch: A Critical Guide to the Complete Works* (ur. Victoria Kirkham i Armando Maggi), Chicago IL, 2009, 179-195 (179).

³ Vidi. Luka Š p o l j a r i ć (prir. i prev.), »Nikola Modruški: Petrova lađica«, *Građa za povijest književnosti hrvatske*, sv. 37 (ur. Dunja Fališevac), Zagreb, u pripremi, glava 2: *Nec tamen miraberis, si minus redimita comptaque erunt; non enim ex quietis ueniunt camerula aut ex otiosa bibliotheca sed ex festinantis equi dorso, quo me iam multis ut nosti mensibus grauissimae rei publicae curae insidere coegerunt.* (Prijevod: »Nemoj se pak čuditi ako ne bude ukrašen ili ugladen; ne dolazi iz tiha sobička ili mirne knjižnice,

i renesansne kulture, prema kojima su *otium et bibliotheca* smatrani prostorno-vremenskom determinantom koja omogućava ozbiljan intelektualni rad. Dok je *otium*, topos ambivalentne povijesti, u životu renesansnog prelata podrazumijevao slobodu od crkvenih i administrativnih dužnosti, *bibliotheca* je često predstavljana kao prostor učenosti, bilo u vidu kontemplativnosti bilo u vidu dijaloga zajednice literata. Ipak, činjenica da tri od pet Nikolinih sačuvanih posvetnih pisama upleću navedena mjesta, otkriva važnost koju im je on osobno pridavao. Iako nikad nije elaborirao svoju viziju dokolice (za razliku od Petrarke u navedenom djelu) ili svoje poglede na knjižnicu (za razliku od primjerice Angela Camilla Decembrija u dijalogu *O književnoj uglađenosti, De politia litteraria*⁴), posvetna pisma njegovih djela tako, uza svu retoričku dotjeranost, ne predstavljaju tek isprazno korištenje općih mjesta, već se u njima zrcali upravo ona briga s kojom je oformio svoju zbirku.

Na knjižnicu je ovog renesansnog prelata hrvatsku znanstvenu zajednicu prvi upozorio 1933. godine Nikola Žic, ostavivši pritom dosta prostora nagađanjima o njezinoj stvarnoj veličini.⁵ Žic je, naime, predstavio istraživanje talijanskog filologa i povjesničara Carla Fratija, koji je uz pomoć kataloga Enrica Narduccija identificirao Modruškog kao bivšeg vlasnika devet rukopisa Knjižnice Angelica u Rimu, zaključivši potom kako je biskupu pripadao cijeli korpus rukopisa kojeg su oni bili dio.⁶ Radi se o osamdeset, većinom petnaestostoljetnih, rukopisa, koji se danas nalaze pod signaturama *Angelici latini* 524 do 603, a koji su 1849. godine kao cjelina preneseni iz augustinskog samostana Santa Maria del Popolo, i ubilježeni pod signaturom F (tj. smješteni u ormar F). Frati je u svome radu osporio navodno Narduccijevo stajalište kako se u slučaju svih osamdeset rukopisa radi o cjelini koja predstavlja ostavštinu rimskog pravnika Giovannija Baroncellija augustincima,

---

nego s leđa jurećeg konja, na kojima su me dosad – kao što i sam znaš – državni poslovi od najveće važnosti prisiljavali da sjedim mnogih mjeseci.«) Usp. i Fernando L e p o r i, »Ragione naturale e rivelazione in una disputa alla Scuola di Rialto: Il 'De mortalium foelicitate' di Nicolò Modrussense«, *Medioevo: Rivista di storia della filosofia medievale* 13 (1987), 223-296 (229): *At nobis contra visum est, praecipue ab illa foelicissima et a me semper memoranda hyeme, quam apud te Varadini cum plurimis viris doctissimis in bibliotheca illa tua dignissima inter innumera clarissimorum virosum volumina saepius residentes iocundissimam amoenissimamque transegimus.* (Prijevod: »No ja sam došao do suprotnog zaključka, osobito nakon one veoma sretne i za mene nezaboravne zime što smo je ugodno i veselo proveli kod tebe u Varadinu u društvu mnogih učenih ljudi, često boraveći u tvojoj izvanrednoj knjižnici među bezbrojnim knjigama slavni ljudi.«)

⁴ Vidi Anthony G r a f t o n, *Commerce with the Classics: Ancient Books and Renaissance Readers*, Ann Arbor MI, 1997, 19-35. Kritičko izdanje ovog fascinantnog djela priredio je Norbert Witten (usp. Angelo Camillo D e c e m b r i o, *De politia litteraria*, Leipzig, 2002), dok Christopher Celenza i Anthony Grafton trenutno pripremaju engleski prijevod koji će izaći u sklopu serije *The I Tatti Renaissance Library*.

⁵ Vidi Nikola Ž i c, »Knjižnica modruškog biskupa Nikole«, *Nastavni vjesnik* 41 (1932/33), 336-347.

⁶ Vidi Carlo F r a t i, »Evasio Leone e le sue ricerche intorno a Niccolò vescovo Modrussense«, *La bibliofilia* 18 (1916/17), 1-35 i 81-98, osobito 84-90.

i zaključio kako je zapravo posrijedi Nikolina ostavština. No njegova hipoteza već je i tada bila zasnovana na krivoj premisi, jer je Narducci identificirao jedino pravne rukopise F signature kao cjelinu koja je pripadala Baroncelliju.⁷ Premda su i Frati i Žic bili svjesni činjenice kako su neki rukopisi nosili Baroncellijev *ex libris*, a neki čak nastali nakon Nikoline smrti, smatrali su je manje važnom. Tako je Žic u svome prilogu zaključio kako je »sporedno (...), da li bijaše Nikolininim vlasništvom svih ovih osamdeset komada ili za par manje, jer ih imade još i u Vatikanskoj knjižnici dva, ali je glavno, da knjižnica Nikole Modruškoga u Rimu predstavlja jednu rijetkost, kojoj u svijetu nema mnogo premaca«. ⁸ Kad je nekoliko godina nakon Fratija Giovanni Mercati objavio rezultate svog istraživanja o Nikoli Modruškom – na kojima uvelike počiva ono što danas znamo o njegovom životu i karijeri – priložio je i popis od dvadeset biskupovih rukopisa koji se čuvaju u Vatikanskoj knjižnici.⁹ Dok je Frati pretpostavio kako je Nikola svoju knjižnicu ostavio augustincima, Mercati je dokazao kako su knjige nakon biskupove smrti 1480. godine ipak ušle u sastav apostolske knjižnice. Također je točno slutio što se dogodilo s ovih najmanje devet, a najviše osamdeset rukopisa u Angelici o kojima je pisao Frati, premda se zbog nedostatka izvora suzdržao od konačnog zaključka.

Sve u svemu, radovi Fratija i Mercatija su tako doveli do brojke od 29 Nikolinih rukopisa (devet u Angelici i dvadeset u Vaticani), te dodatni 71 (tj. ostali u skupini od osamdeset rukopisa u Angelici) za koje se to samo pretpostavljalo. Iako treba napomenuti kako je još ranije mađarski povjesničar Vilmos Fraknói prvi pisao o osam Nikolinih rukopisa u Angelici,¹⁰ današnje predodžbe o knjižnici Modruškog počivaju na radovima talijanskih povjesničara. No razumijevanje njezinog formiranja, sastava i sudbine, kao i Nikolinih čitalačkih praksi, u kontekstu intelektualne kulture renesansnog Rima, tj. odgovaranje na pitanja koja čine okosnicu ovog priloga, nije moguće bez uvida u biskupovo obrazovanje i karijeru.

2. Nikola Majin biskup modruški

Ne može se mnogo toga sa sigurnošću utvrditi o Nikolinu porijeklu i mladosti. Budući da je u studenom 1457. godine izabran za biskupa senjskog bez naznake o izdavanju oprosta zbog neispunjavanja kriterija propisane dobi od trideset

⁷ Vidi Henricus Narducci, *Catalogus codicum manuscriptorum praeter Graecos et Orientales in Bibliotheca Angelica olim Coenobii Sancti Augustini de Urbe*, Rim, 1893, 233.

⁸ Vidi Žic, n. dj. (5), 347.

⁹ Vidi Giovanni Mercati, »Notizie varie sopra Niccolò Modrussiese«, *Opere minori*, sv. 4, Vatikan, 1937, 205-267. Žic, čini se, nije znao za Mercatijev prilog.

¹⁰ Vidi Vilmos Fraknói, »Miklós modrusi püspök élete, munkái és könyvtára« [Život, djelo i knjižnica Nikole biskupa modruškoga], *Magyar könyvszemle* 5 (1897), 1-23.

godina, može se zaključiti kako je rođen 1427. godine ili nešto ranije. U najranijim dokumentima pojavljuje se obično kao *Nicolaus de Catharo*, dok se na najmanje dva mjesta nalaze i oblici *Nicolaus Machin*, odnosno *Nicolaus Machinensis de Catharo*,¹¹ na osnovi čega se često u literaturi susreće podatak kako je rođen ili u Majinama ili u Grblju kraj Kotora. Ipak, činjenica da u prezimenu susrećemo dva atributa, pri čemu uz perifrastični oblik *de Catharo* na jednome mjestu dolazi nesklonjivo ime *Machin*, a na drugome pridjev *Machinensis*, prije bi sugerirala da je *Machin / Machinensis* već figuriralo kao ime roda Majin, dok je *de Catharo* predstavljalo oznaku *patrije*. Takav zaključak potvrđuju i dokumenti iz kotorskog arhiva, jer već od sredine 14. stoljeća susrećemo u Kotoru Majin kao prezime *Machinich*.¹²

Ipak, nedavno je Jadranka Neralić ukazala na dva dokumenta koji otkrivaju dodatne informacije o Nikolinoj obitelji. Naime, u njima se stanoviti Marko Paskvali, klerik kotorske dijeceze, navodi kao Nikolin nećak (*nepos*), na osnovi čega je autorica zaključila kako je i sam Nikola pripadao ovom istaknutom kotorskom plemićkom rodu.¹³ No njezinom krajnjem zaključku protivi se ne samo

---

¹¹ Usp. *Regest. Vatic.* 450, f. 137, citirano u M e r c a t i, n. dj. (9), 212, bilj. 1: *Nicolaus Machin Electo Segniensi tunc clerico Cataren. dioc.*; i ispravu izdanu pavlinskom samostanu Sv. Marije u Novom koju citira Mislav Elvis L u k š i ć, »Zatočeništvo Nikole Modruškoga kod Krbavskih knezova«, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 42 (2000), 105-171 (135); *Nicholaus Machinensis de Chatharo Dei et Apostolice Sedis gracia episcopus Modrusiensis*. Usp. i Daniele F a r l a t i, *Illyricum sacrum*, sv. 4, Venecija, 1769, 108, gdje se citira ulomak pavlinskih anala koji govori o toj ispravi. Koliko mi je poznato, atribut *Ascrivienis* rabi jedino Farlati.

¹² Vidi Risto K o v i j a n i ć, *Pomeni crnogorskih plemena u kotorskim spomenicima*, Cetinje, 1963, 172-173.

¹³ Vidi Jadranka N e r a l i ć, »Nicholas of Modruš (1427-1480): Bishop, Man of Letters and Victim of Circumstances«, *Bulletin of the Society for Renaissance Studies* 20/2 (2003), 15-23. Čini se kako je Marko Paskvali živio u Papinskoj Državi kao Nikolin *familiaris* (usp. i *Camera Apostolica: Obligationes et solutiones camerale primo (1299-1560)*, sv. 1, Zagreb, 1996, 514-515, dok. 989). Vjerojatno se radi o istome Marku kojeg Francesco Maturanzio (o kojem vidi dalje u tekstu) u pismu stanovitom Korneliju iz 1474. godine spominje kao srodnika (*propinquus*) Nikole Modruškog. Pismo obavještava kako se Marko uputio u Rim (nije jasno da li po nalogu Modruškog), gdje je dijelio smještaj sa stanovitim Petreijem, pri čemu se vjerojatno radi o humanistu koji je pripadao akademiji Pomponija Leta za kojeg znamo da se nalazio u Rimu te godine; usp. *Vat. lat.* 5890, ff. 95rv: *Cornelio. / Fani cum essem, Marco Episcopi Modrusiensis propinquo qui istuc proficiscebatur litteras ad te dedi. Is facturum se recepit, ut propediem ad me scriberet et de te et de quodam negotio meo quod istic per eum agi opportune poterat; nihil interim litterarum missum. Quare te rogo ut conuenire Marcum non pigeat; ubi in Vrbe habitat exploratum mihi non est. Tantum ab eo accepi cuidam Petreio humanitatis studioso contubernalem esse. Pergratum mihi erit si tua opera aliquid ad me scripserit et quo pacto negotium meum peregerit certiozem me reddiderit. Vale.* (»Korneliju. Kad sam bio u Fanu, dao sam pismo za tebe Marku, srodniku biskupa modruškog, koji se tamo [u Rim, op. L. Š.] zaputio. On se obvezao da će mi uskoro pisati i o tebi i o jednom mome poslu što ga je on bio u mogućnosti izvršiti kako treba. Nikakvo pismo u međuvremenu nije poslano.

činjenica da se Nikola u dva dokumenta naziva *Machin / Machinensis*, već i to da ne postoji ni jedan dokument u kojem bi se on navodio kao *de Pasqualibus*, a teško je vjerovati kako se, da je uistinu pripadao plemenitom rodu, nikada ne bi tako identificirao. K tome, nedavno otkriveni listovi blagajničke knjige Kotorske komune datirani lipnjem 1472. godine obavještavaju kako *mosignor Niccolò, nostro citadin dignissimo, veschouo de Modrussa vignerà cum le galie de papa questi zorni visitar la sua patria*.¹⁴ Radi se o jedinom dosad poznatom dokumentu kotorske provenijencije koji spominje Nikolu, u kojem se on također ne naziva Paskvalijem. Štoviše, izvještavajući o njegovu skorom dolasku na čelo papinske flote, dokument potvrđuje ne samo da je Kotor bio Nikolina *patria*, nego i da je biskup bio kotorski pučanin, *citadin*. Iako se stoga zaključak da je sam Nikola pripadao rodu Paskvalija mora odbaciti, dokumenti na koje je ukazala J. Neralić važni su jer sugeriraju da je Nikolina, ipak očigledno pučanska, obitelj uživala dovoljan ugled da osigura rodbinske veze s patricijskom obitelji Paskvali. A budući da taj ugled nije počivao na plemićkom statusu, može se pretpostaviti kako se temeljio na imovinskom stanju.¹⁵

Naravno, radi se tek o pretpostavci, no pretpostavci koja objašnjava i Nikolino vrhunsko obrazovanje u Veneciji, u Scuola di Rialto, pod ravnanjem tada već slavnog Pavla iz Pergole. Naime, u svom *Dijalogu o sreći smrtnika* Nikola spominje da je zajedno s Domenicom Bragadinom proveo »mnoge godine« slušajući Pergolu, a kako je ovaj bio na čelu škole od 1421. do 1454. godine (kada ga je naslijedio Bragadin), može se pretpostaviti kako te godine pripadaju posljednjem desetljeću njegova podučavanja. Nikolino obrazovanje jedno je od pitanja kraj kojeg se prečesto prolazilo mimogred. Naime, iako ga hrvatska znanost redovito spominje kao humanista, Modruški se intelektualno formirao u školi skolastičara. Učenik Pavla iz Venecije te Kajetana iz Thiene, Pergola je svoj kurikulum temeljio na Aristotelovim djelima, a predavao je logiku, drugu analitiku i fiziku, moralnu filozofiju te metafiziku i teologiju. Štoviše, cijela mletačka društvena elita bila

---

Molim te stoga da ti ne bude mrsko otići i razgovarati s Markom. Nije mi poznato gdje živi u Gradu; od njega sam samo saznao da dijeli smještaj s nekim humanistom Petreijem. Bilo bi mi veoma drago ako bi mi tvojim posredovanjem nešto napisao i obavijestio me o tome kako je obavio moj posao.« O Petreiju vidi Paola M e d i o l i M a s o t t i, »L'Accademia Romana e la congiura del 1468 con un'appendice di Augusto Campana«, *Italia medioevale e umanistica* 25 (1982), 189-204 (203-204).

¹⁴ Vidi Gracija B r a j k o v i ć, »Pokloni Ivanu Crnojeviću, Nikoli Modruškom, Vlatku Kosači i drugi rashodi i prihodi Blagajne kotorske komune 1470-1473«, *Godišnjak pomorskog muzeja u Kotoru* 50 (2002), 97-113. Dokumente je kasnije objavio i Đuro T o š i ć, »Izvodi iz blagajne kotorske opštine u XV vijeku«, *Izborna građa* 22 (2004), 129-140.

¹⁵ Brakovi između muških pripadnika plemstva te ženskih pripadnika bogatih građanskih obitelji (što je, čini se, bio slučaj s Paskvalijima i Majinima) nisu bili neuobičajeni u kasnosrednjovjekovnoj Dalmaciji. Uključivali su pritom velike miraze, pri čemu se imućna pučanska obitelj željela pokazati dostojnom rodbinskih veza s plemićima; vidi Zrinka N i k o l i ć J a k u s, »Obitelj dalmatinskog plemstva od 12. do 14. stoljeća«, *Acta Histriae* 16 (2008), 1-30 (6).

je – kako je to pokazala Margaret King – obrazovana na Aristotelovu korpusu, pri čemu se školovanje nije smatralo samodostatnim ciljem, nego sredstvom kojim se mladi patriciji pripremaju za aktivan javni život da bi tako pridonosili boljitku obitelji, staleža i Republike.¹⁶ Upravo su Pergolinu školu polazili sinovi istaknutih patricijatskih obitelji: Niccolò Barbo, Francesco Contarini, Ludovico Donato, Sebastiano Badoer, Zaccaria Trevisan Mlađi, te mnogi drugi.¹⁷ Uz to, godine Pergolina podučavanja bile su, kako je to pokazao John Monfasani, obilježene i akademskim rivalstvom. Otkriva to, naime, referenca humanista Jurja Trapezuntskog, koji je u svojoj (neuspješnoj) borbi za studente Pergolu napao argumentom kako je retorika, za razliku od dijalektike i filozofije prirode, upravo ona disciplina koja omogućava pojedincu izvrsnost u građanskom životu.¹⁸ Pritom je dobro posvjedočen i Pergolin animozitet prema humanistima, koji su za njega predstavljali tek »neuke retoričare koji se ne obaziru na dijalektiku, svoju majku i začetnicu«.¹⁹ Iako bi ovo pitanje zahtijevalo i detaljniju analizu, dosadašnje studije dopuštaju zaključak da su Nikoline formativne godine provedene pod Pavlom iz Pergole obilježene, između ostalog, skolastičkim kurikulumom i antihumanističkom klimom, što treba imati u vidu prilikom analize njegove knjižnice.

Po završetku svog školovanja Nikola se vraća u Kotor te biva zaređen,²⁰ a njegov uspon u crkvenoj hijerarhiji započinje imenovanjem za senjskog biskupa 1457. godine. U Senju se zadržava kratko, te je već četiri godine kasnije, u svibnju 1461. godine, izabran za biskupa Modruša, na kojem položaju počinje igrati važnu ulogu u ostvarivanju protuosmanlijskih planova Pija II. (papa 1458.–1464.). U tu svrhu Papa ga krajem 1462. godine imenuje apostolskim legatom u Bosanskom Kraljevstvu, poradi čega godinu dana provodi putujući između Modrušate bosanskog i ugarskog dvora, a k tome u svojstvu poslanika kralja Matije Korvina (vladao 1458.–1490.) boravi i u Dubrovniku i Veneciji. Istodobno se bavi i intelektualnim radom, dovršavajući dva spomenuta teološka djela, *Dijalog o sreći smrtnika* te *Petrovu lađicu*, kojima se koristi da bi osnažio svoj položaj unutar ugarske crkvene elite. Naime, nakon što je primjerak *Dijaloga* uputio papi Piju II., krajem 1463. ili

¹⁶ Vidi Margaret King, *Venetian Humanism in an Age of Patrician Dominance*, Princeton NJ, 1986.

¹⁷ Dragocjene izvore o Scuola di Rialto objavio je Arnaldo Segarizzi, »Cenni sulle scuole pubbliche a Venezia nel secolo XV e sul primo maestro di esse«, *Atti del Reale Istituto Veneto: Lettere ed Arti* 75 (1915/16), 637-665. Usp. i sljedeće studije: Bruno Nardi, »Letteratura e cultura veneziana del Quattrocento«, *La civiltà veneziana del Quattrocento*, Firenca, 1957, 99-145; Fernando Lopez, »La scuola di Rialto«, *Storia della cultura veneta*, sv. 3 (ur. G. Arnaldi i M. Pastore Stocchi), Vicenza, 1980, 539-605. Za Pergolu i Barba, Contarinija, Badoera i Trevisana Mlađeg vidi King, n. dj. (16), 328-329, 350-351, 317-318, 437-439.

¹⁸ Vidi John Monfasani, *George of Trebizond: A Biography and a Study of his Rhetoric and Logic*, Leiden, 1976, 294-299.

¹⁹ Usp. Nardi, n. dj. (17), 115.

²⁰ To se može zaključiti iz već citiranog dokumenta (usp. bilj. 11), u kojem se Nikola prilikom imenovanja za biskupa Senja navodi kao *clericus Catarensis diocesis*.

početkom 1464. posvetni primjerak djela šalje Ivanu Vitezu (danas rukopis 2431 Austrijske nacionalne knjižnice). Čini se da otprilike u isto vrijeme kad Vitezu šalje primjerak *Dijaloga*, Stjepanu Vardi, nadbiskupu kaločkom, upućuje *Petrovu lađicu*, prijepis koje nalazimo u renesansnom miscelaneju koji se čuva u Arhivu HAZU pod signaturom II.B.3.²¹

Karijera Modruškog u Kraljevstvu bila je ipak relativno kratka vijeka. Godine 1464., smrću Pija II., na scenu stupa Pavao II. (papa 1464.–1471.), a Nikola pod nejasnim okolnostima napušta Ugarsku i trajno se nastanjuje u Papinskoj Državi, gdje sljedećih šesnaest godina, sve do svoje smrti 1480., obavlja razne administrativne i diplomatske službe.²² Od 1465. do kraja 1467. godine kaštelan je u Viterbu, gdje dovršava djelo *O utjesi (De consolatione)*, posvećujući ga Marcu Barbu (1420.–1491.), nadbiskupu Vicenze i rođaku Pavla II.²³ Početkom 1468. imenovan je upraviteljem Ascolija, da bi 1470. bio premješten u Fano. Iste je godine – kako će biti razjašnjeno dalje u tekstu – nastalo njegovo dosad nedatirano djelo, moralnofilozofski traktat *O poniznosti (De humilitate)*, posvećen neidentificiranoj ženskoj osobi.²⁴ Godine 1471. papom postaje Siksto IV. (papa 1471.–1484.), a već u travnju sljedeće godine Nikolu susrećemo kao njegova poslanika u Veneciji, odakle uskoro odlazi na čelo papinske flote, te, uz kratko zadržavanje u Kotoru u lipnju, ostatak godine provodi u pomorskoj ekspediciji u Egejskome moru protiv Osmanlija. U siječnju 1473. godine vraća se sa cjelokupnom flotom u Papinsku Državu, nakon čega se, čini se, u Rimu zadržava sljedećih godinu dana. U tom razdoblju Nikola piše i svoje jedino historiografsko djelo, *O ratovima Gota (De bellis Gothorum)*,²⁵ a u siječnju 1474. drži pogrebni govor za Petra Riarija, koji

²¹ Smatram kako precizniju dataciju ovih dvaju djela omogućavaju Nikolina posvetna pisma Vardi i Vitezu, u kojima spominje vrijeme koje je proveo obavljajući »državne poslove od najveće važnosti«. Naime, dok ga ranije susrećemo isključivo kao apostolskog legata, Nikola boravi srpanj 1463. godine u Dubrovniku te listopad u Veneciji kao poslanik Matije Korvina; o datiranju i kontekstu nastanka *Petrove lađice* i *Dijaloga* vidi detaljnije u uvodu izdanja u pripremi, Š p o l j a r i ć (prir. i prev.), n. dj. (3).

²² O okolnostima Nikolina odlaska u Papinsku Državu vidi Borislav G r g i n, »Biskup Nikola Modruški – papinski poslanik na dvoru ugarsko-hrvatskog kralja Matijaša Korvina«, u *Hrvatska srednjovjekovna diplomacija* (ur. Mladen Andrić i Mirko Valentić), Zagreb, 1999, 215–223.

²³ Kritičko izdanje teksta priredio je Neven J o v a n o v i ć, »Nicolai Modrussiensis De consolatione liber«, *Hrvatska književna baština* (ur. Dunja Fališevac, Josip Lisac i Darko Novaković), Zagreb, 2002, 55–251.

²⁴ Djelo se čuva kao drugi svežanj (fascikul) rukopisa *Corsin*. 127 knjižnice Biblioteca dell'Accademia dei Lincei e Corsiniana. Od devet knjiga sačuvalo se kraj sedme, cijela osma te, kako se čini, veliki dio devete. Detaljnije o njegovoj dataciji vidi dalje u odjeljku **4. O formiranju knjižnice**.

²⁵ Dosad je, naime, bio poznat jedino autograf djela koji se čuva kao prvi svežanj rukopisa *Corsin*. 127, no, prilikom svog istraživanja otkrio sam i raniju redakciju djela koja se čuva u *Vat. lat.* 6029. Izdanje i analizu djela pripremam u sklopu svoje disertacije: »Nicholas of Modruš 'The Glory of Illyria': Humanist Patriotism and Self-Fashioning in Renaissance Rome« (Central European University, Budimpešta).

je još za biskupova života tiskan u, čini se, četiri izdanja.²⁶ Osim toga, prvi put Modruškog susrećemo i kao patrona. Naime, sa sobom na ekspediciju u Egejsko more vodi humanista Francesca Maturanzija (1443.–1518.), koji se zadržava na Rodu i nakon Nikolina odlaska, a čija korespondencija i poezija svjedoče o biskupovu pokroviteljstvu.²⁷

Drugi dio godine 1474. Nikola provodi u Fanu, dok je sljedeće godine imenovan upraviteljem Spoleta. Godine 1476. postaje i upraviteljem Todija, te upravo u tom razdoblju piše pismo na glagoljici kleru modruške Crkve. Slijedi posljednje imenovanje, za papinskog vicelegata u Perugii, u siječnju 1478. godine; ta je služba ispunjena raznim diplomatskim aktivnostima vezanima uz rat s Firencem, čemu Nikola posvećuje i svoje posljednje djelo, *Obranu crkvene slobode (Defensio ecclesiasticae libertatis)*. Radi se naime o govoru savjetodavne vrste u kojem se autor zauzima za nastavak rata, a koji je sastavio krajem 1479. ili početkom 1480. godine, posvetivši ga kardinalu Raffaeleu Riariju (1461.–1521.), osamnaestogodišnjem nećaku pape Siksta IV. Treba, napokon, spomenuti i Nikolinu raspravu o psalmima, koju je Mercati uvjerljivo datirao u razdoblje nakon 1474. godine.²⁸ Nikola Modruški umro je, po svemu sudeći, u travnju ili svibnju 1480. godine. Pokopan je u Rimu, u crkvi Santa Maria del Popolo.²⁹

Nikolina književna ostavština danas tako broji osam, što cjelovitih što djelomice sačuvanih, djela i mali broj pisama. Ipak, Nikola je – kao što je upozorio Neven Jovanović – napisao i druga djela, kojima danas nema traga, pri čemu za jedno od njih znamo da je bilo posvećeno srđbi, a drugo je, kako se čini, tematiziralo problem moralnog zla (za razliku od *Petrove lađice*, u kojoj se razmatraju razlozi zašto Bog nanosi zlo ljudima); oba su nastala prije rasprave *O utjesi*.³⁰ Što se tiče pak *Govora o osvajanju Carigrada (Oratio de Constantinopolis expugnatione)*, koji su Hrkać i Kurelac, pozivajući se na rad Franje Račkog, smatrali još jednim njegovim zametnutim djelom, može se utvrditi kako mu autor nije bio on, već Niccolò Sagundino (†1464), jedan od brojnih grčkih imigranata u Italiji.³¹

²⁶ Elektroničko izdanje toga govora priredio je Neven Jovanović u sklopu projekta *Croatiae Auctores Latini (CroALa)*: <http://www.ffzg.unizg.hr/klafile/croala/>, posljednji pristup: 1. 2. 2012.

²⁷ Izdanje i analizu Maturanzijeve poezije posvećene Modruškom, kao i izdanje njihove korespondencije također pripremam u sklopu svoje disertacije. Za podatak M. Kurelca kako je i astronom Johannes Müller von Königsberg (*Regiomontanus*, 1436.–1476.) bio Nikolin štićenik nisam uspio pronaći potvrdu u izvorima; vidi Miroslav K u r e l a c, »Nikola Modruški /1427–1480/ Životni put i djelo«, *Krbavska biskupija u srednjem vijeku* (ur. Mile Bogović), Rijeka, 1988, 123–142 (138).

²⁸ Vidi M e r c a t i, n. dj. (9), 238–240.

²⁹ Vidi M e r c a t i, n. dj. (9), 205–206, 240.

³⁰ Vidi Neven J o v a n o v i ć, »Čitanje Modruškog Marulićem: *De consolatione i Evangelistarium*«, CM VIII (1999), 137–168 (143–144).

³¹ Rački je, naime, popisujući rukopise »tičući se južno-slovenske povjesti« u knjižnici Barberini, naveo i *Oratio Nicolai Sagudini, eppi modrussiensis de Constantinopolis expugnatione. 1415. p. 125*, na koji su poslije pozornost svratili Serafin Hrkać i Miroslav

3. Sudbina knjižnice Nikole Modruškoga i njezina rekonstrukcija

Poslije Nikoline smrti njegova knjižnica je – kao što je pokazao Giovanni Mercati pozivajući se na registre posudaba – završila u Vaticanu. Naime, u lipnju iste godine već spomenuti kardinal Raffaele Riario posuđuje iz te knjižnice rukopis Horacijevih *Oda* koji je potjecao *ex libris reuerendi Episcopi Modrusiensis*, a koji, treba spomenuti, posuditelj nikada nije vratio i do danas je neidentificiran.³² Četiri mjeseca kasnije, 4. listopada, Cornelio Porcari posuđuje neidentificiranu inkunabulu *liber de instrumentis bellicis*, koja je također pripadala Nikoli, »čija je knjižnica«, stoji u unosu, »po smrti navedenog biskupa dospjela u vlasništvo presvetoga gospodina našega«, tj. pape.³³

Svaku sumnju o tome što se dogodilo nakon toga otklanja inventar samostana Santa Maria del Popolo iz siječnja 1480. godine, kojem su priloženi i razni popisi knjiga darovanih augustincima između 1480. i 1482. godine, a koji tako uključuje i *Inventarium librorum qui a Sixto pontifice maximo monasterio donati sunt de libris reverendissimi quondam domini domini episcopi Mendruxiensis*.³⁴ Radi se dakako o knjigama Modruškoga koje je darovao papa Siksto IV., a popis, koji broji točno dvije stotine i deset knjiga (!) s približno jednakim brojem rukopisa i inkunabula, između ostaloga razjašnjava i sudbinu zbirke. Dakle, nakon Nikoline

---

Kurelac tumačeći 1415 kao krivo unesenu godinu pada Carigrada te smatrajući rukopis zametnutim. No, 1415 u Račkoga je zapravo predstavljalo signaturu, i to po sustavu koji je ubrzo nakon njegova rada stavljen izvan upotrebe. Uz to, da li greškom Račkog ili tiskara, bio je to i krivi broj. Radilo se naime o *Cod.* 1418, koji je potom, u vrijeme ulaska knjižnice u Vaticanu 1902. godine, bio ubilježen kao *Cod.* VIII.43, dok se danas nalazi pod signaturom *Barb. lat.* 43. Djelo se, kao što Rački i navodi, nalazi na ff. 125r-131r. Ipak posrijedi je govor Niccolòda Sagundina, autora koji je, kako se čini iz ovog primjera te iz predlistova *Corsin.* 127, u osamnaestostoljetnom Rimu bio poistovjećen s Modruškim. Razlika je jedino u tome što je tom amalgamu, »Nikoli Sagundinu, biskupu modruškom«, u ovom slučaju pripisano djelo Sagundina, dok se u slučaju *Corsin.* 127 to dogodilo djelima Modruškog. Vidi Franjo Rački, »Rukopisi tičući se južno-slovenske povjesti u arhivih srednje i donje Italije«, *Rad JAZU* 18 (1872), 205-258 (257); Serafin Hrkáč, »Nikola Modruški«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 2 (1976), 145-156 (154); Kurlač, n. dj. (28), 139. O rukopisu *Barb. lat.* 43 vidi Sesto Petre, *Codices Barberiniani Latini*, sv. 1, Vatikan, 1968, 67-75.

³² Usp. Maria Bertola, *I due primi registri di prestito della Biblioteca Apostolica Vaticana: Codici Vaticani latini 3964, 3966*, Vatikan, 1942, 20 i 120.

³³ Usp. Bertola, n. dj. (32), 38: *quoniam liber iste fuerat comodatus reuerendo episcopo Modrusiensi cuius biblioteca ad S. D. N. post eiusdem episcopi obitum deuenerat*.

³⁴ Usp. David Guérrez, »De antiquis ordinis eremitarum sancti Augustini bibliothecis«, *Analecta Augustiniana* 23 (1954), 164-372; povijest knjižnice Sante Marije del Popolo te njeni inventari se nalaze na str. 257-291, pri čemu inventar Nikolinih knjiga obuhvaća str. 281-287. Na Gutiérrezzov rad pozornost je svratila Anna Esposto, »Centri di aggregazione: La biblioteca agostiniana di S. Maria del Popolo«, *Un pontificato ed una città: Sisto IV (1471-1484)* (ur. Massimo Miglio et alii), Vatikan, 1986, 569-597.

smrti njegova knjižnica prelazi u papinsko vlasništvo, pri čemu jedino nije jasno je li se to dogodilo prema želji samoga vlasnika ili pak prema papinskom pravu na plijen (*ius spolia*), kao što je to vjerojatno bio slučaj s knjižnicom kardinala Guillaumea d'Estoutevillea, a sigurno s onom kardinala Ferryja de Clugnyja 1483. godine.³⁵ No još tijekom Sikstova pontifikata, a vjerojatno ubrzo nakon Nikoline smrti, dio knjižnice darovan je augustincima samostana Santa Maria del Popolo. (Naime, kako Nikola nije imao običaj upisivati svoj *ex libris*, poput primjerice kardinala Besariona, unosi u registru posudaba te inventar darovanih knjiga navode na zaključak da su se Nikoline knjige u Vaticanu isprva čuvala kao zasebna zbirka te da su katalogizirane s ostalima tek nakon što je dio darovan augustincima, što se pak moralo dogoditi prije nastanka kataloga Vaticane iz 1481.) Darovane knjige u velikoj su mjeri slijedile sudbinu ostatka samostanske knjižnice, koja je 1849. ušla u sastav Angelice, gdje se nalazi i danas.

Uvid u povijest i razvoj obiju knjižnica pruža i točniji uvid u sudbinu samih rukopisa. Naime, Biblioteca Apostolica Vaticana danas je uređena prema signaturama s početka 17. stoljeća, kada su pod ravnanjem Domenica (1555.–1606.) i Alessandra Rinaldija (†1649.) rukopisi premješteni iz renesansnih prostorija u novu dvoranu koju je projektirao Domenico Fontana (1543.–1607.) za Siksta V. (papa 1585.–1590.). Ondje su rukopisi tzv. starog fonda zajedno s akvizicijama iz druge polovice 16. stoljeća raspoređeni prema temama i autorima te nanovo katalogizirani. Navedeni rukopisi starog fonda, koji uključuju knjižnicu Siksta IV., a time i Nikoline rukopise koji nisu darovani augustincima, raspoređeni su tako danas među signaturama *Vaticani latini* 1–3194, 3555–4615, 4726–4888.³⁶ Prvi problem u potrazi za Nikolanim rukopisima predstavlja činjenica da su od ovih rukopisa kataloški obrađeni tek *Vaticani latini* 1–1266 i 1461–2192.³⁷ Za ostale postoji samo inventar, koji je od male pomoći jer bilježi isključivo naslove i autore djela, a ne nudi kodikološke i paleografske opise niti informacije o vlasnicima.³⁸ Kao što je već napomenuto, Giovanni Mercati naveo je dvadeset rukopisa Nikole

³⁵ Vidi Mercati, n. dj. (9), 207.

³⁶ Vidi Assunta Di Sante, »La Biblioteca rinascimentale attraverso i suoi inventari«, *Le Origini della Biblioteca Vaticana tra Umanesimo e Rinascimento (1447-1534)* (ur. Antonio Manfredi), Vatikan, 2010, 309-350.

³⁷ Posrijedi su sljedeći katalozi: Marco Vattasso, i Pio Franchi de' Cavalieri, *Codices Vaticani Latini: Codices 1–678*, Rim, 1902; Bartholomeus Nogara, *Codices Vaticani Latini: Codices 1461–2059*, Rim, 1912; Augustus Pelzer, *Codices Vaticani Latini: Codices 679–1134*, Rim, 1931; Marie-Hyacinthe Laurent, *Codices Vaticani Latini: Codices 1135–1266*, Rim, 1958; Anneliese Maier, *Codices Vaticani Latini: Codices 2118–2192*, Rim, 1961; Claudio Leonardi, *Codices Vaticani Latini: Codices 2060–2117*, Rim, 1987.

³⁸ Posrijedi je *Inventarium librorum latinorum MSS. Bib. Vat.* u rukopisu, pri čemu svesci 1–5 obuhvaćaju signature *Vat. lat.* 1–4888. Za dodatnu literaturu o Vatikanskoj knjižnici i njezinim fondovima, usp. Paul Oskar Kristeller, *Latin Manuscript Books before 1600: A List of the Printed Catalogues and Unpublished Inventories of Extant Collections*, München, 1993, 850-869.

Modruškog u Vatikanskoj knjižnici (*Vatt. grr.* 249 i 257, te *Vatt. latt.* 221, 353, 376, 432, 507, 513, 995, 1527, 1532, 1544, 1579, 1729, 1748, 1752, 1756, 1759, 1762, 2059), a u potrazi za njima služio se katalogima. Stoga i ne čudi činjenica da identificirani rukopisi završavaju s brojem 2059, te da se izuzevši *Vat. lat.* 995, koje sadrži Nikolino vlastito djelo o psalmima, a koje se tako može identificirati pomoću inventara, ni jedan ne nalazi među signaturama 679–1460.³⁹ Naime, svih dvadeset rukopisa koje Mercati navodi identificirani su na osnovi grbova Modruškoga, dok su mu među tada katalogiziranim rukopisima promakli *Vatt. latt.* 1956 i 1957, dva sveska Plinijeva *Prirodoslovlja* koja također nose grbove Modruškog.

Nakon Mercatijeva priloga identificirana su još tri Nikolina rukopisa u Vaticanu: *Vat. lat.* 2372 na osnovi grba,⁴⁰ *Barb. lat.* 791 na osnovi kolofona⁴¹ te *Vat. gr.* 13 na osnovi marginalnih bilješki.⁴² K tome, smatram vjerojatnim da je Nikolinin vlasništvo bio i *Vat. lat.* 1539. Naime, ovaj rukopis, koji sadrži Makrobijeve *Saturnalijske*, ispisao je Giovanni da Itri, pisar koji je ispisao šest Nikolinih rukopisa (*Vatt. latt.* 1532, 1752, 1756, 1762, 2372 te *Ang. lat.* 577).⁴³ Na kraju, razmatrajući Nikoline rukopise u Vaticanu, treba spomenuti i slavni *Vat. slav.* 2, bogato ilustrirani rukopis koji sadrži bugarski prijevod svjetske kronike Konstantina Manasesa, a koji je napisan 1344./45. u Trnovu, za bugarskog cara Ivana Aleksandra (vladao 1331.–1371.) i njegovu obitelj. Naime, bugarska historiografija i danas smatra kako je u Vaticanu najvjerojatnije završio kao dio Nikoline knjižnice. Taj se zaključak ipak, po svemu sudeći, mora odbaciti.⁴⁴

³⁹ U vrijeme kad je Mercati vršio svoje istraživanje o Nikoli, dostupni su bili tek katalog Vattassa i Franchija de' Cavalierija, te Nogare.

⁴⁰ Vidi Paolo Cherubini, »Giovanni da Itri: Armigero, fisico e copista«, *Scrittura, biblioteche e stampa a Roma nel Quattrocento: Aperti e problemi*, sv. 1 (ur. Concetta Bianca, et alii), Vatikan, 1980, 33-63, uz slike 1-5 na str. 437-441.

⁴¹ Vidi Paul Oskar Kristeller, *Iter Italicum*, sv. 2, Leiden, 1998, 432.

⁴² Vidi Antonio Rollo, »Interventi di Andronico Callisto in codici latini«, *Studi medievali e umanistici* 4 (2006), 367–380.

⁴³ *Vat. lat.* 1539 je pisan na pergameni kao i ostalih pet koji se čuvaju u Vaticanu, no, za razliku od njih, nije ukrašen, ne sadrži grb Modruškoga ni njegove marginalne bilješke. Ipak, budući da je svoje mjesto našao uz ostale u Vaticanu, vrlo je lako moguće da se radi o Nikolinom primjerku koji on nikad nije dao ukrasiti, kao što to primjerice nije učinio ni s *Angg. latt.* 538, 545, 550, 554, 555, 556, 558, 563 ili s *Vat. lat.* 8764. To što ne nalazimo bilješke unesene njegovom rukom, također ne isključuje mogućnost da mu je bio vlasnikom, jer popriličan broj identificiranih rukopisa ne sadrži nikakav trag da ih je Nikola koristio (primjerice *Vatt. latt.* 376, 507, 513, 1579, ili *Angg. latt.* 545, 554, 558, 563). O *Vat. lat.* 1539 vidi Cherubini, n. dj. (39), 48-50.

⁴⁴ Bogdan Filov je smatrao da se kodeks spominje u drugom Platininu inventaru iz 1481. godine (kao *Liber qui appellatur flos cronicarum littera sclavonica ex membr. in rubeo*), no ne i u prvom iz 1475. godine. Kako iz toga slijedi da je rukopis dospio u Vaticanu negdje između te dvije godine, Filov je zaključio kako je najvjerojatnije činio dio knjižnice Nikole Modruškoga, kada je ona završila u Vaticanu 1480. godine. Premda se citira i kasniji rad Joséa Ruysschaerta, koji je utvrdio da se rukopis ipak spominje i u prvom inventaru (kao *Flos chronicarium (!) ex membr. in albo*) – čime je ipak uklonjena mogućnost da je u

Osim što rasvjetljuje sudbinu dijela Nikoline knjižnice, inventar knjiga darovanih augustincima omogućava i ciljano traganje za konkretnim rukopisima u Angelici. Dok je naime svih devet rukopisa (Angg. latt. 537, 538, 549, 551, 553, 559, 560, 561, 577), s izuzetkom jednoga (Ang. lat. 538), identificirano kao Nikolino vlasništvo na osnovi grbovlja i kolofona, inventar omogućava ciljanu potragu za popisanim rukopisima koji nisu identificirani jer ne sadržavaju grbove ili kolofone, no koji se ipak mogu identificirati s pomoću implicitnih dokaza o vlasništvu, poput Nikolinih marginalnih bilježaka, ruku pisara ili vrste papira što ih nalazimo u pouzdano identificiranim rukopisima. Inventar Nikolinih knjiga ipak postavlja i neka ograničenja. Naime, dok inventari knjižnica brojnih njegovih suvremenika pružaju točne podatke o njihovu sastavu što omogućava i statističke analize,⁴⁵ treba imati na umu da u ovom slučaju posjedujemo inventar tek *dijela* Nikoline zbirke. Njime vjerojatno stječemo pouzdan uvid u skolastički dio knjižnice – ako pretpostavimo da je Siksto IV. augustincima poklonio dio zbirke za koji je vjerovao da će im biti od koristi – ali i dalje ostaje otvoreno pitanje koliko je uopće rukopisa i inkunabula sadržavala Nikolina knjižnica te koji su se antički i humanistički autori u njoj nalazili.

Inventar prije svega potpuno raspršuje Fratijev mit o osamdeset rukopisa, većina kojih bi, ako ne i svi, navodno pripadala Modruškom. Već i pozornijim pregledom kolofona koje nalazimo u *Angg. latt.* 524–603 postaje jasno kako je nemoguće da su neki od njih pripadali Nikoli;⁴⁶ uvid u spomenuti inventar, pak, isključuje veliku većinu. Tako inventar ne bilježi nijedan pravni rukopis darovan augustincima, dok je većina od navedenih upravo tog žanra, te se kod mnogih radi o ostavštini Nikolina suvremenika Giovannija Baroncellija, kako je i napomenuo Narducci. Štoviše, od osamdeset rukopisa čak ih je 46 pravne tematike (*Angg. latt.* 524–536, 540–544, 546–548, 552, 564–574, 576, 578–589). Nadalje, inventar ne bilježi ni jedan medicinski tekst, a dva takva ipak nalazimo među navedenim signaturama (*Angg. latt.* 539, 562). No ni činjenica da ranije identificirani Nikolini rukopisi gotovo isključivo sadržavaju djela skolastičkih i klasičnih autora, ne znači nužno da su među rukopisima koje Frati navodi svi s takvim tekstovima pripadali Nikoli. Naime, jedanaest rukopisa koji sadrže kako klasična, tako i skolastička te

---

Vaticani završio kao dio Nikoline knjižnice – u recentnom faksimilnom izdanju popraćenom kodikološkim i paleografskim studijama i dalje stoji kako se radi o rukopisu iz Nikoline zbirke; vidi Axinia Džurova et alii (ur.), *Constantine Manasses: Synopsis chroniki*, 2 sv., Atena, 2007 (osobito sv. 1, str. 226, gdje se Nikola navodi kao vlasnik rukopisa); Bogdan Filov, *Les miniatures de la Chronique de Manassès à la Bibliothèque du Vatican (Cod. Vat. slav. II)*, Sofija, 1927, 7, bilj. 1; José Ruysschaert, »La formazione dei due fondi di manoscritti slavi della Biblioteca Vaticana«, *Catalogo dei manoscritti slavi della Biblioteca Vaticana* (ur. Axinia Džurova), Sofija, 1985, 6-12. Vidi također i Ivan Dučić e v., *Minijature Manasijevog letopisa*, Beograd, 1965.

⁴⁵ Vidi Concetta Bianca et alii, »Materiali e ipotesi per le biblioteche cardinalizie«, *Scrittura, biblioteche e stampa a Roma nel Quattrocento: Aperti e problemi*, sv. 1 (ur. Concetta Bianca, et alii), Vatikan, 1980, 73-84.

⁴⁶ Vidi Narducci, n. dj. (7), 232-255.

druga djela religiozne tematike ne podudaraju se s unosima u inventaru (*Angg. latt.* 590–591, 594, te 596–603). Time od početnih osamdeset navodno Nikolinih rukopisa dolazimo do broja od njih 59 koji bez ikakve sumnje *nisu* pripadali Modruškom. Preostali 21 rukopis sadržava djela koja se mogu identificirati s unosima u inventaru, premda ni to ne znači nužno da su svi pripadali Nikoli. Naime, osam rukopisa već je identificirano na osnovi grbova (*Angg. latt.* 537, 549, 551, 553, 559, 560, 561, 577), dok je Frati, na osnovi Narduccijeve procjene kako je *Ang. lat.* 538 ispisao isti pisar kao i 537, zaključio da je i taj rukopis pripadao Modruškom.⁴⁷ Iako on zaista jest pripadao Modruškom te iako sadrži dio *Sume teologije* Aleksandra Haleškog kao i 537, valja reći da ih ipak nije ispisao isti pisar. (Štoviše, *Ang. lat.* 538 ispisala su dva pisara.) No *Ang. lat.* 538 vrlo lako možemo identificirati kao Nikolin rukopis na osnovi inventara te biskupovih opsežnih marginalnih bilježaka koje prate cijeli tekst. Njemu možemo pribrojiti još i četiri druga neukrašena rukopisa gdje zatječemo ruku Modruškoga (*Angg. latt.* 550, 555, 556, 575).

Dok tako grbovi i marginalne bilješke otklanjaju svaku sumnju oko vlasništva, četiri rukopisa se u usporedbi s inventarom vrlo vjerojatno mogu identificirati kao Nikolini na osnovi kodikoloških te – iako ne sadrže njegove marginalije – drugih paleografskih karakteristika. Čini se, naime, da su *Angg. latt.* 554 i 563 ispisani na istom papiru kao i *Ang. lat.* 559 (vodeni žig *lettre R* bez Briquetova broja), dok je 545 ispisana na istom papiru kao i 537 (vodeni žig *balance dans un cercle* bez Briquetova broja).⁴⁸ Štoviše, *Ang. lat.* 563 sadrži, kao i 559, djela Ivana Dunska Škota, te se čini kako su ispisani u paru. *Ang. lat.* 558 je pak ispisana na istom papiru kao i dio trećeg svežnja *Corsin.* 127 (vodeni žig *croix grecque*, Briquet 5575), koji sadrži latinski prijevod Izokratovih govora Nikoklu i Demoniku s Nikolinim emendacijama teksta. Ta četiri rukopisa dijele mnoštvo kodikoloških i paleografskih karakteristika s identificiranim Nikolinim rukopisima (primjerice format, stranični postav [*mise-en-page*]) ili naslov ispisana rimskom kapitalom na obrezima sveska [*fore edges*]), ali tek će temeljita paleografska analiza pokazati susreću li se u njima i iste ruke pisara, te time otkloniti sumnju oko njihova vlasništva.⁴⁹

Preostaju još četiri rukopisa koji sadrže djela što se mogu identificirati s unosima u inventaru, ali koji su ispisani krajem 14. ili početkom 15. stoljeća (*Angg. latt.* 557, 592, 593 i 595). Makar se ne može potpuno isključiti mogućnost da se radi o rukopisima koje je Nikola kupio, u njima se ne susreću ni kolofoni koji bi

⁴⁷ Vidi Frati, n. dj. (6), 84.

⁴⁸ Kako se radi o skolastičkim rukopisima *folio* veličine, vodeni žig se nalazi na sredini stranice dijelom između dva stupca teksta, dijelom prekriven. Korozija tinte otežava utvrđivanje radi li se o istom vodenom žigu u sva tri rukopisa.

⁴⁹ Prilikom rada na prilogu nisam još imao pri ruci fotografske reprodukcije folija. Naime, poredbena analiza ruku pisara uvelike je otežana ne samo zbog činjenice da analizirani korpus obuhvaća velik broj rukopisa koje su ispisali brojni pisari, a koji su danas pohranjeni u različitim knjižnicama, nego i zbog ograničenja u broju rukopisa koje je dnevno dopušteno konzultirati. U takvoj situaciji sučeljavanje fotografskih reprodukcija reprezentativnih folija nužan je preduvjet utvrđivanja skupina rukopisa koje su ispisale iste ruke.

potvrdili možebitnu transakciju, ni biskupova ruka, a ne nose ni naslov na obrezima što karakterizira gotovo sve rukopise koji su završili u Angelici.⁵⁰

Iako se tako svi identificirani rukopisi u Angelici nalaze među signaturama 524–603, nije isključena mogućnost da se neki rukopisi spomenuti u inventaru nalaze u ostatku knjižnice. To potvrđuje i podatak da se primjerice jedan od rukopisa Giovannija Baroncellija, čije su knjige nekad također bile pohranjene u knjižnici samostana, nalazi pod signaturom *Ang. lat.* 308. K tome, budući da se od stotinjak rukopisa što ih je darovao Siksto samo četiri navode kao rukopisi ispisani na pergameni,⁵¹ jasno je da je Papa poklonio augustincima manje reprezentativan dio zbirke. Stoga makar su svi identificirani među darovanim rukopisima skolastički rukopisi *folio* formata, ponegdje ukrašeni grbovima Modruškog, može se pretpostaviti kako je dobar dio rukopisa, osobito onih koji su sadržavali antičke ili suvremene humanističke autore, bio neukrašen, bez indikatora vlasništva te manjeg, *octavo* formata, što uvelike otežava njihovu identifikaciju. Tako djela antičkih ili humanističkih autora koja nalazimo u inventaru danas ne možemo locirati u Angelici.⁵²

Tablica 1: Nikolini rukopisi u Fratijevoj skupini (*Angg. latt.* 524–603)

IDENTIFIKACIJA		ANGG. LATT. 524–603	BR.
SIGURNI	GRB	537, 549, 551, 553, 559, 560, 561, 577	8
	NIKOLINA RUKA	538, 550, 555, 556, 575	5
VJEROJATNI / PAPIR		545, 554, 558, 563	4
MOGUĆI		557, 592, 593, 595	4
ODBAČENI		524–536, 539–544, 546–548, 552, 562, 564–574, 576, 578–591, 594, 596–603	59
UKUPNO			80

⁵⁰ Vidi N a r d u c c i, n. dj. (7), 243, 251–253.

⁵¹ Rukopisi ispisani na pergameni izričito su označeni kao takvi, dok se za one na papiru materijal ne navodi.

⁵² U inventaru se primjerice spominje rukopis Leonarda Brunija *Komentari o svojem vremenu*, *Leonardus Aretinus de temporibus manu scriptus rubeis tabulis*, dok renesansni primjerak tog djela nalazimo u Angelici kao treći svežanj rukopisa *Ang. lat.* 1509. Taj petnaestostoljetni rukopis *octavo* formata, pisan je kurzivnom humanistikom, nije ukrašen i ne sadrži nikakve marginalne bilješke. Iako nije nezamislivo da se radi o primjerku koja se spominje u inventaru, nemoguće je ustvrditi je li upravo on pripadao Nikoli. Ne smije se, naime, smetnuti s uma da su, kao što je već davno naslutio Eugenio Garin, jasno ilustrirao Kristellerov *Iter Italicum*, a precizno ustvrdio James Hankins, Brunijeva djela uživala golemu popularnost u doba renesanse. Tako Hankins samo za *Komentare* bilježi 69 rukopisa; vidi James H a n k i n s, *Repertorium Brunianum: A Critical Guide to the Writings of Leonardo Bruni* sv. 1: *Handlist of Manuscripts*, Rim, 1997, 257. O *Ang. lat.* 1509 vidi N a r d u c c i, n. dj. (7), 652.

Premda tako pomaže u rekonstrukciji Nikoline knjižnice, inventar ujedno ukazuje na to koliko se malo od stotinjak rukopisa darovanih augustincima danas nalazi u Angelici. Broj od trinaest, odnosno sedamnaest identificiranih rukopisa (uz *caveat* da se možda krije još koji) povlači pitanje sudbine ostalih. Činjenica da je većina darovanih rukopisa pretrpjela oštećenja zbog vlage (pri čemu se posebno ističu *Angg. latt.* 554 i 557), otvara mogućnost da su neki bili oštećeni do neupotrebljivosti te bačeni ili iskorišteni kao ogrjev. Knjige očito nisu bile smještene u idealnim uvjetima, a moguće je da su stradale 1521. godine, kada je zgradi u kojoj su se čuvale prijetila opasnost od urušavanja.⁵³ S druge pak strane, treba imati na umu da se knjige i otuđuju iz knjižnica, osobito u vrijeme nemira i ratova. Sudbina augustinske knjižnice tijekom pljačke Rima godine 1527. nije poznata, no dobro je posvjedočeno da su između 1808. i 1814. godine u samostanu bili smješteni francuski i poljski vojnici; štoviše, nakon što je 1811. redovnik knjižničar Carlo Thil odbio položiti zakletvu, upraviteljem knjižnice imenovan je francuski činovnik. Upravo je zbog straha od nemira u gradu 1849. zbirka i premještena u Angelicu, koja je očito smatrana sigurnijim mjestom.⁵⁴

Postoje brojni rukopisi diljem Europe koji su u takvim situacijama napuštali matične kolekcije, a tri primjera sugeriraju kako je i mnoge Nikoline snašla ista sudbina. Tako se već spomenuti *Barb. lat.* 791, koji sadrži *Bilješke uz Sentencije* Franje iz Marka, a koji je prema kolofonu ispisao Juraj iz Dachaua na zahtjev Nikole Modruškoga, nesumnjivo može identificirati kao u inventaru spomenuti rukopis *Reportatio super 4° sententiarum magistri Francisci de* (omm. litt.) *nudis tabulis manu scriptus*. To na kraju krajeva potvrđuje i kolofon koji se nalazi na *verso* strani trećeg predlista, a koji bilježi da je rukopis pripadao knjižnici samostana Santa Maria del Popolo.⁵⁵ Fascinantna je sudbina ovog rukopisa koji je napisan za Nikolu Modruškog u Fanu, potom je nakon biskupove smrti ušao u sastav Vatikanske knjižnice, zatim ubrzo bio darovan augustincima, pa postao dijelom knjižnice Barberini te se naposljetku, 1902., nakon 422 godine izbivanja, vratio u Vaticanu, kada je cijelu zbirku Barberini kupio Lav XIII. (papa 1878.–1903.). Rukopis *Naz.* VII.G.100. knjižnice Nazionale »Vittorio Emanuele III« u Napulju, koji sadrži *Komentar uz drugu knjigu Sentencija* Huga iz Newcastlea, što ga je prema kolofonu ispisao Hugo Dordraci na zahtjev Nikole Modruškoga, može se identificirati s rukopisom spomenutim u inventaru kao *Secundus Ugonis manu scriptus nudis tabulis*. Napokon, inventar navodi i jedno Nikolino djelo, *O utjesi*, kao *Consolatio Nicolai episcopi tabulis rubeis manu scripta*. Smatram da se radi o rukopisu *Vat. lat.* 8764. Dok je naime drugi poznati renesansni primjerak djela (*Vat. lat.* 5139) po svemu sudeći posvetni primjerak upućen adresatu Marcu Barbu,

⁵³ Vidi Gutiérrez, n. dj. (34), 290.

⁵⁴ Vidi Gutiérrez, n. dj. (34), 261.

⁵⁵ Usp. *Barb. lat.* 791, iii^v: *Franciscus de Marchia super quatuor sententiarum / Bibliothecę S. Marię de Populo Urbis* (smeđom tintom u humanistici ispisala kasno-petnaestostoljetna ruka).

Vat. lat. 8764 ne samo da nije ukrašen i da sadrži prateće marginalije Modruškog, nego je i oštećen vlagom, a na donjim obrezima stranica naziru se tragovi naslova ispisanog u kapitali smeđom tintom, što pak karakterizira sve rukopise darovane augustinjcima.⁵⁶

Vat. lat. 8764 otvara i pitanje rukopisa Nikolinih vlastitih djela. Naime, među sačuvanim kodeksima s njegovim djelima, neki su posvetni primjerci adresatima, neki su kasniji prijepisi, no neki su zasigurno činili dio Nikoline osobne knjižnice. Uz *Vat. lat.* 8764 tako je za knjižnicu sigurno bio ispisan *Vat. lat.* 995, a vjerojatno i *Vat. lat.* 6029 te dijelovi *Corsin.* 127. Prijepis traktata o psalmima, *Vat. lat.* 995, jedini je primjerak nekog Nikolina djela koji nosi njegov vlastiti grb;⁵⁷ *octavo* je formata i ispisan kurzivnom humanistikom na pergameni, a zanimljivo je da se radi o gotovo identičnu prijepisu rukopisa *Urb. lat.* 586, što ih je u paru ispisao isti pisar.⁵⁸ *Corsin.* 127 još je jedan rukopis *octavo* formata, a čuva se u Biblioteca dell'Accademia dei Lincei e Corsiniana. Radi se zapravo o rukopisu sastavljenom od tri različita svežnja, koji sadrži Nikoline autografe *O ratovima Gota* (svežanj A) i *O poniznosti* (svežanj B) te prijevode Izokratovih govora (svežanj C), koji su kao zasebni rukopisi činili dio njegove knjižnice. Naime, budući da su svežnjevi neukrašeni te da sadrže Nikoline ispravke, očito nisu posrijedi posvetni, nego radni primjerci. Tri su svežnja uvezena zajedno prije godine 1738., kada im je dopisan sadržaj na predlistovima te kada se navode kao jedan rukopis u prvom inventaru knjižnice Corsiniana.⁵⁹

Iz istog razloga moguće je da je i prva redakcija djela *O ratovima Gota* koja se nalazi pohranjena pod signaturom *Vat. lat.* 6029 bila dijelom Nikoline knjižnice; rukopis je neukrašen, bez naslova (zbog čega dosad i nije bio identificiran), a sadrži marginalne i interlinearne emendacije Modruškog. Visoka pak signatura sugerira kako rukopis ili nije bio dijelom zbirke koja je nakon Nikoline smrti završila u Vaticanu, ili ju je napustio pa se vratio. Grbovi na uvezu pripadaju papi Urbanu VIII. (papa 1623.–1644.) i kardinalu Antoniju Barberiniju (knjižničar Vaticane 1633.–1646.).⁶⁰ Na osnovi grbova i signature može se zaključiti kako je rukopis upravo tada, dakle između 1633. i 1644. godine, i postao dijelom knjižnice.

⁵⁶ O odnosima dviju verzija vidi J o v a n o v i ć (prir.), n. dj. (24), 56-60.

⁵⁷ Nikolini grb nosi i *Vat. lat.* 5139, no pojavljuje se uz ono adresata Marca Barba na donjoj margini *incipit* stranice. Dva grba vežu isprepletni bijele vitice (*bianchi girari*), koji su u ovom posvetnom primjerku djela vjerojatno trebali simbolizirati spone prijateljstva ojačane činom posvećivanja djela.

⁵⁸ Kao što to sugerira i signatura, *Urb. lat.* 586 Nikola je poslao na dar Federicu da Montefeltro, vojvodi Urbina (vladao 1444.–1482.).

⁵⁹ Posrijedi je *Indice de' libri manoscritti che si conservano nella Libreria della Ecc. ma Casa Corsini*, u rukopisu. O povijesti knjižnice Corsiniana vidi Olga P i n t o, *Storia della Biblioteca Corsiniana e della Biblioteca dell'Accademia dei Lincei*, Firenca, 1956, 21-45.

⁶⁰ O kardinalu knjižničaru Antoniju Barberiniju vidi Jorge M e j á a, Christine G r a f i n g e r i Barbara J a t t a, *I cardinali bibliotecari di Santa Romana Chiesa*, Vatikan, 2006, 173-177.

Broj se tako trenutno zaokružuje na 42 rukopisa koji su nesumnjivo pripadali knjižnici Modruškog, te pet koji su vrlo vjerojatno bili njezinim dijelom. Tri poglavlja koja slijede (4.–6.) predstavljaju rezultate kodikološke i paleografske analize rukopisa prve skupine, na koja se pak na kraju veže kontekstualizacija rezultata u okviru intelektualne kulture renesansnog Rima (7.). Na kraju teksta dodani su **Prilog 1**, koji olakšava praćenje citiranih signatura, i **Prilog 2**, koji donosi popis već objavljenih reprodukcija. Budući da su svežnjevi *Corsin.* 127 bili u različitim razdobljima ispisani kao zasebni rukopisi, a uvezani su zajedno nakon Nikoline smrti, u analizama koje slijede razmatrat će se kao različiti rukopisi: *Corsin.* 127A (*O ratovima Gota*), *Corsin.* 127B (*O poniznosti*), te *Corsin.* 127C (prijevodi Izokratovih govora). Time se korpus analiziranih stavki zaokružuje na 44.

4. O formiranju knjižnice

Analizirani korpus uključuje 39 rukopisa ispisanih po Nikolinoj narudžbi, dva autografa primjerka njegovih djela te tri rukopisa koje je kupio ili dobio od prijašnjih vlasnika. Znatno broj rukopisa, koji su datirani kolofonima ili se mogu datirati na osnovi papira i ruku pisara i iluminatora koji su ih ispisali, odnosno ukrasili, omogućava dijakronijsku analizu Nikoline knjižnice te pruža uvid u sam proces njezina formiranja.

Osam od ukupno 44 rukopisa datirano je kolofonima, a ispisani su između 1465. i 1471./72. godine. *Vat. lat.* 1579 ispisuje Giovanni Yuelor 1465., *Vat. lat.* 2372 Giovanni da Itri 1466., *Ang. lat.* 551 i *Naz.* VII.G.100 Hugo Dordraci 1469., a isti pisar završava rad na *Ang. lat.* 537 dana 4. listopada 1470. Iste godine i Niccolò di Antonio da Montelparo ispisuje *Vat. lat.* 1544, a Juraj iz Dachaua *Ang. lat.* 561. Teodirik iz Alemanije pak greškom bilježi kako je *Barb. lat.* 791 ispisao 1462. za »Nikolu Modruškog, guvernera Fana« »u vrijeme Pape Siksta IV.«, pri čemu se nesumnjivo radi o drugoj polovici 1471., ili samom početku 1472. godine.⁶¹ Pored ovih osam, Nikola je 1467. kupio *Vat. lat.* 2059 od Domenica de' Domenichija, i to – kako otkriva u kolofonu na *verso* strani prvog predlista rukopisa – uz prijevod komentara Ali ibn Ridwana na Ptolemejev *Tetrabiblos*. Ovima bi se možda mogao pridodati i *Vat. lat.* 432, u kojem nalazimo dokument datiran u vrijeme kad je Nikola obavljao dužnost upravitelja Ascolija, tj. u 1468. ili 1469. godinu.

Dodatne informacije o datiranju Nikolinih rukopisa pruža papir, odnosno vođeni žigovi. Tako se mogu identificirati skupine rukopisa pisanih na istom papiru,

⁶¹ *Barb. lat.* 791, f. 162v: *Explicit reportatio super quattuor sententiarum magistri Francisci de Marchia. Scriptum per me Theodiricum de Almaniam ad instantiam reuerendissimi in Christo patris ac domini domini meo singuli Episcopi Modrusiensis Gubernatoris Phani sublimis(?) domini(?) m^occcc^olxii^o tempore sanctissimi in christo patris ac domini domini Sixti diuina prouidentia pape quarti. Amen. Deo gratias.* Pisar je vjerojatno ili ispustio *x* ili zabunom upisao *i* na njegovo mjesto.

pri čemu se posebno ističe *griffon* skupina od deset rukopisa. Naime, *Barb. lat.* 791 iz 1471./72., *Ang. lat.* 551 iz 1469., *Ang. lat.* 561 iz 1470., te *Naz.* VII.G.100 iz 1469. godine ispisani su na papiru s vodenim žigom *griffon* sličnim Briquetovu broju 7464, a na njemu su ispisani i *Vat. lat.* 8764, *Angg. latt.* 549 i 560, te dijelovi *Angg. latt.* 550 i 553 te *Corsin.* 127B. Četiri datirana rukopisa tako smještaju i ostalih šest u isto vremensko razdoblje, između 1469. i 1471./72. godine. Među njima pozornost privlači jedan od dva svešćića *Corsin.* 127B, koji sadrži jedino Nikolino dosad nedatirano djelo, *O poniznosti*, i to u autografu. Dataciju ovog svežnja dodatno potvrđuje i papir drugog svešćića, koji nosi vodeni žig *huchet* Briquetova broja 7834, a koji se proizvodio 1470. godine u Rimu. *Ang. lat.* 553 pak uz *griffon* koristi i papir vodenog žiga *mont* (sličan Briquetu 11709) kao i dijelovi *Ang. lat.* 556 i *Corsin.* 127C, što smješta navedene rukopise u isto razdoblje. *Ang. lat.* 556 pak se uz *mont* koristi i papirom s vodenim žigom *flèche*, kao i dijelovi *Ang. lat.* 555, a kako se pritom radi o dva sveska četvrtog dijela *Sume teologije* Aleksandra Haleškog, može se lako zaključiti da su ispisani u paru u istom razdoblju. To potvrđuje i činjenica da je u isto vrijeme isписan i *Ang. lat.* 537, datiran 1470. godinom, koji sadrži drugi dio *Sume* Haleškog. Iz navedenog slijedi da je tada vjerojatno nastao i treći dio *Sume*, *Ang. lat.* 538, a kako je za nj korišten isti papir vodenog žiga *colonne* kao i za *Ang. lat.* 577, navedeni bi rukopisi također bili ispisani otprilike u istom razdoblju. Uz devet, odnosno deset datiranih rukopisa ispisanih za Nikolinu knjižnicu, na osnovi analize papira u isto se razdoblje tako može svrstati još jedanaest rukopisa.

Osim papira proces formiranja knjižnice osvjetljava i paleografska analiza, tako da se uz skupine rukopisa ispisanih na istim papirima mogu identificirati i skupine rukopisa koje su ispisali isti pisari. Tako je Giovanni da Itri ispisao najmanje šest rukopisa za biskupa, pri čemu je datirao jedino *Vat. lat.* 2372, i to 1466. godinom.⁶² Od ostalih pet rukopisa, može se utvrditi kako je *Ang. lat.* 577 vrlo vjerojatno ispisao nešto kasnije, a preciznije možemo datirati i *Vat. lat.* 1532 (prijepis *Atičkih noći* Aula Gelija), jer grčke je ulomke, prema Rollovoj identifikaciji, naknadno dodao Andronico Callisto.⁶³ Callisto je, naime, Rim napustio 1471. godine, što pak predstavlja *terminus ante quem* za nastanak ne samo ovog rukopisa već i *Vatt. gr.* 249 i 257, koje je također ispisao, kao i za vrijeme kad je *Vat. gr.* 13, koji mu je pripadao, prešao u Nikolinu knjižnicu. Može se pretpostaviti kako su i ostala tri Da Itrijska rukopisa (*Vatt. latt.* 1752, 1756 i 1762) nastala u isto vrijeme. Paleografska analiza tako navodi na zaključak kako je dodatnih sedam rukopisa nastalo prije Nikolina odlaska na pomorsku ekspediciju u Egejskome moru 1472. godine.

Podatci iz Nikolinih vlastitih djela također mogu poslužiti u dataciji. Naime, pišući *O utjesi*, koristio se Ciceronovim *Raspravama u Tuskulu*, a pišući *O poniznosti*, služio se sedmom knjigom Plinijeva *Prirodoslovlja*, pri čemu u njegovim

⁶² O Da Itriju vidi C h e r u b i n i, n. dj. (39). Vidi i njegov profil u prozopografiji rimskih petnaestostoljetnih pisara koju donosi Elisabetta C a l d e l l i, *Copisti a Roma nel Quattrocento*, Rim, 2006, 115.

⁶³ Vidi R o l l o, n. dj. (41), 370-374.

primjercima navedenih djela (*Vatt. latt.* 1729, 1956 i 1957) susrećemo njegove vlastoručne bilješke uz korištene ulomke. Nameće se zaključak da su navedeni rukopisi bili ispisani prije sastavljanja navedenih djela, dakle u razdoblju između 1465. i 1470. godine.

No, ne samo da već spomenuta skupina *griffon* omogućava dataciju četvrtine analiziranih rukopisa, već pruža i jedinstveni uvid u sam proces formiranja Nikoline knjižnice. Imajući u vidu informacije koje pružaju papir, kolofoni i paleografska analiza, može se ustanoviti da je ova skupina rukopisa ispisana u Nikolinu domu. Naime, u njoj se nalazi i *Naz.* VII.G.100, u kojem pisar Hugo Dordraci u kolofonu eksplicitno izvještava kako je rukopis ispisao 1469. godine u Ascoliju u domu Modruškog.⁶⁴ Pritom treba napomenuti da se radi o tipičnom pisaru *familiaris*, odnosno pisaru koji je ispisivao rukopise kao član prelatske svite, a koji je ranije bio u službi padovanskog biskupa Iacopa Zena (1418.–1481.).⁶⁵ Osim navedenog Dordraci je za Nikolu ispisao još dva rukopisa (*Angg. latt.* 537 i 551). Budući da je *Naz.* VII.G.100 i *Ang. lat.* 551 (oba dio skupine *griffon*) ispisao 1469. u Ascoliju, a *Ang. lat.* 1470. godine u Rimu, očito je da je Modruškog pratio i na putovanjima. Kolofon Teodirika iz Alemanije, koji je *Barb. lat.* 791 ispisao u Fanu »na zahtjev mog jedinog gospodara, biskupa Modruškoga«, također ne ostavlja mjesta sumnji kako je rukopis ispisao u Nikolinu domu. Osim ove dvojice, u skupini *griffon* susrećemo još i Jurja iz Dachaua, koji je ispisao *Ang. lat.* 561 1470., te humanističku ruku Stjepana Sabinskog, koji je ispisao *Vat. lat.* 8764, primjerak Nikolina djela *O utjesi*. Dok su ova četiri pisara posvjedočila svoj rad za Modruškog, u skupini se brojem ispisanih rukopisa posebno ističe i jedan neimenovani, čija se nagnuta i izrazito uniformna gotica lako zamjećuje u *Ang. lat.* 560, te na krajevima *Angg. latt.* 549, 550 i 553.⁶⁶ Činjenica da se među *griffon* rukopisima susreće i Nikolin autograf *O poniznosti* te činjenica da su navedeni rukopisi ispisani u različitim gradovima, dodatno potvrđuju da se radi o papiru kojim je Nikola opskrbio pisare radi organiziranog formiranja svoje knjižnice, a koji je potom ponio sa sobom prilikom selidbe iz Ascolija u Fano. Iz navedenog proizlazi da su vjerojatno svi navedeni pisari ove skupine određeno vrijeme pripadali biskupovoj sviti, odnosno da su kao *familiares* u vrijeme ispisivanja rukopisa uživali njegovo gostoprimstvo, a možda primali i plaću.⁶⁷ Iako je ispisivanje nekih rukopisa sigurno bilo naručeno

⁶⁴ *Naz.* VII.G.100, f. 186v: *Scriptum est in ciuitate Asculi in domo Reuerendissimi domini episcopi Modrusiensis per me Hugonem Leck de Hollandia Traiectensis dyocesis anno domini m^o.cccc^o.lxx xxviii^a die mensis Aprilis.*

⁶⁵ O Dordraciju vidi Eef O v e r g a a w, »Les copistes vus par eux-mêmes: L'exemple des copistes néerlandais en Italie«, *Le statut du scribe au Moyen Âge* (ur. Marie-Clotilde Hubert, Emmanuel Poulle, i Marc Smith), Pariz, 2000, 325-332; vidi i profil u C a l d e l l i, n. dj. (62), 110.

⁶⁶ U *Ang. lat.* 549 ispisao je ff. 83r-128r, u *Ang. lat.* 550 ff. 160r-206r, a u *Ang. lat.* 553 ff. 81r-117r.

⁶⁷ O pisarima *familiares* vidi C a l d e l l i, n. dj. (62), str. 37-41, te Albert D e r o l e z, *Codicologie des manuscrits en écriture humanistique sur parchemin*, Turnhout 1984, sv. 1, 15-16.

kod neovisnih, profesionalnih pisara, ili knjižara koji su igrali ulogu posrednika, dobar dio rukopisa knjižnice očito je ispisan u samom domu Modruškog.⁶⁸

Za 30, odnosno 31, od 44 rukopisa tako se može utvrditi da su nastali u razdoblju između 1465. i 1472. godine, dok se samo za tri rukopisa koji sadrže Nikolina vlastita djela (*Corsin.* 127A, *Vatt. latt.* 995 i 6029) može ustvrditi da su nastala u kasnijem razdoblju. Iako će podrobna komparativna analiza ruku pisara i iluminacija⁶⁹ – koju kod ovako velikog broja rukopisa pohranjenih u različitim knjižnicama omogućavaju isključivo fotografske reprodukcije – vjerojatno otkriti i druge skupine, čini se opravdanim zaključiti na osnovi brojnih paleografskih i kodikoloških karakteristika da je i ostalih deset, odnosno jedanaest rukopisa nastalo prije 1472. godine. U svakom slučaju, navedeni primjeri pružaju uvid u intenzivan proces formiranja knjižnice koji je Nikola pokrenuo po svom dolasku u Papinsku Državu, a koji je trajao sve do odlaska na pomorsku ekspediciju protiv Osmanlija. Nije poznat, dakle, ni jedan rukopis za koji se može utvrditi da ga je imao u Modrušu, te ni jedan rukopis koji ne sadrži njegova djela, a da bi se sa sigurnošću mogao datirati u razdoblje nakon povratka s Egejskog mora 1473. godine.

Tablica 2: Dijakronijska analiza Nikoline knjižnice (usp. Prilog 2)

RAZDOBLJE	RUKOPISI	BR.
-1464.	–	0
1465.–1472.	<i>Vatt. grr.</i> 13, 249, 257 (3); <i>Vatt. latt.</i> 432?, 1532, 1544, 1579, 1729, 1752, 1756, 1762, 1956, 1957, 2059, 2372, 8764 (12/13); <i>Barb. lat.</i> 791 (1); <i>Angg. latt.</i> 537, 538, 549, 550, 551, 553, 555, 556, 560, 561, 577 (11); <i>Naz.</i> VII.G.100 (1); <i>Corsin.</i> 127B, 127C (2)	30/31
1473.–1480.	<i>Vatt. latt.</i> 995, 6029 (2); <i>Corsin.</i> 127A (1)	3
1465.–1480.	<i>Vatt. latt.</i> 221, 353, 376, 432?, 507, 513, 1527, 1748, 1759 (9/8); <i>Angg. latt.</i> 559, 575 (2)	11/10
UKUPNO		44

⁶⁸ Raspravljajući o samom procesu formiranja knjižnice, treba spomenuti i jedan od rukopisa koji su vjerojatno pripadali Nikoli, *Ang. lat.* 563, datiran 1466. godinom, a ispisan u Bologni. U slučaju da je 563 zaista pripadao Nikoli, odnosno da je ispisan na istom papiru kao i ostala dva rukopisa *lettres R* grupe, *Angg. latt.* 554 i 559, svi bi oni bili ispisani i kupljeni u Bologni (oko) 1466. godine. Bologna je kao najveće sveučilišno središte Italije imala i najveću ponudu tekstova skolastičkih autora koji su se na studiju teologije koristili kao udžbenici.

⁶⁹ Iluminiranje, preposljednja faza proizvodnje rukopisa, također može pružiti neke spoznaje o procesu formiranja knjižnice, iako kao i s paleografskom analizom predstoji još rada na ovom pitanju. Naime, kao što se mogu identificirati i skupine rukopisa koje su ispisali isti pisari, uočavaju se i skupine rukopisa koje su ukrašavali isti iluminatori. Tako se čini izvjesnim da je primjerice *Vatt. latt.* 1532, 1762 i 2372 ukrasio isti iluminator, *Vatt. grr.* 249 i 257 također, a Augustinovo djelo *Protiv Fausta* (*Vat. lat.* 507) ukrasila je osoba koja nije radila ni na jednom drugom identificiranom rukopisu.

5. O sastavu knjižnice i formi rukopisâ

S obzirom na sadržaj i formu rukopisi se mogu podijeliti na četiri skupine: skolastičku, antičku, grčku te humanističku, s time da u ovoj posljednjoj danas možemo identificirati jedino Nikolina vlastita djela. Na kraju, za tri se rukopisa može ustvrditi kako ih je kupio ili dobio od prijašnjih vlasnika.

Skolastička skupina broji 14 rukopisa, te uz inventar otkriva želju Modruškog za formiranjem dobro opremljene teološke i filozofske knjižnice. Ističu se ponajprije komentari uz *Sentencije* Petra Lombardijskog, te skolastičke *quaestiones* i *quodlibeticae* uz Aristotelova djela. Tu su i tri sveska *Sume teologije* Aleksandra Haleškog ispisana u četiri sveska, djela za koje je Roger Bacon komentirao kako teži više od konja, što slikovito predočava i dimenzije Nikolinih vlastitih svezaka ovog djela, među kojima se opsegom ističe *Ang. lat.. 537*, sa 406 folija veličine 430 x 280 mm. Susrećemo djela raznih skolastičkih učitelja, poput Franje iz Marka, Ivana Dunsâ Škota, Alberta Saksonskog, Kajetana iz Thiene i drugih, dok inventar svjedoči i o brojnim drugim, poput Bonaventure, Tome iz Strasbourga, Franje Majroneškog te Pavla iz Venecije. Rukopisi su veličinom svi redom *folio*, ispisani goticom na papiru u dva stupca, po čemu su tipični petnaestostoljetni skolastički rukopisi talijanske provenijencije. Dok je dio ostavljen neukrašen, dio kolekcije sadrži ilustrirane *incipit* stranice, pri čemu se na donjoj margini redovito ističe lisnati vijenac unutar kojeg stoji grb Modruškog, uz razne dekorativne elemente koji ispunjavaju margine rukopisa te prostor između stupaca. Tekstovi često započinju nastanjenim inicijalima (*inhabited initials*) unutar kojih susrećemo lice autora s pogledom uprtim u nebo ili u tekst, kao primjerice u *Angg. latt. 537*, 549, 551 ili 577. Treba pritom istaknuti da se radi o vrsti iluminacija različitoj od onih koje se susreću u rukopisima antičkih autora, koji su pak ukrašeni prema humanističkim standardima. Uzimajući u obzir i informacije što ih pruža inventar, radi se vjerojatno o materijalno manje vrijednom dijelu knjižnice, koji je gotovo isključivo ispisan na papiru.

Skupina antičkih autora broji 19 rukopisa i svjedoči o jasnoj namjeri Modruškoga da stvori respektabilnu humanističku knjižnicu. Danas u Vaticanu nalazimo Nikoline primjerke Ciceronovih govora i filozofskih djela, zatim djela Vergilija, Makrobija, Kvintilijana, Plinija Starijeg, Aula Gelija, Kolumele, Vegecija i Kornelija Celza, te uz njih i neka važna patristička djela poput onih Augustina (ili pseudo-Augustina), Jeronima, Laktancija i Kalcidija. Radi se isključivo o reprezentativnim rukopisima na pergameni, *folio* veličine, ispisanim i ukrašenim prema humanističkim standardima. Pisani su, naime, humanistikom (ili poluhumanistikom) po čitavoj širini stranice i gotovo svi su bogato iluminirani. Grb Modruškog obično krasi donju, ponekad gornju, marginu *incipit* strane, pri čemu se često nalazi unutar vijenca lišća koji drže ili dva *putta* ili dva anđela, dok se na lijevoj i gornjoj margini najčešće isprepleću bijele vitice (*bianchi girari*). Neke od rukopisa krase i minijature, poput Nikolina primjerka Vergilijevih djela (*Vat. lat.*

1579), s prizorima na početnim listovima *Bukolika* (f. 1r: Melibej, i Titir *recubans sub tegmine fagi*), *Georgika* (f. 16r: seljak ore zemlju) te *Eneide* (f. 56r: Eneja i Didona pred Kartagom). Takvi reprezentativni rukopisi lako se mogu identificirati kao Nikolini, no treba imati na umu da su vjerojatno postojali i brojni drugi, koji nisu nosili biskupov grb ili kolofon koji bi obavijestio kako se radi o njegovu vlasništvu. Inventar darovanih knjiga navodi tako do danas neidentificirane rukopise antičkih autora poput Terencija, Plauta, Cicerona, Kvintilijana, Seneke, Kvinta Kurcija, Svetonija, Plinija Mlađeg, Tacita i Nonija Marcela te Hermesa Trismegista, Platona i Dionizija Halikarnašanina (u prijevodu);⁷⁰ kako se radi o rukopisima ispisanim na papiru, koji, dakle, za razliku od vatikanskih, nisu činili reprezentativni dio knjižnice, moguće je da nisu ni nosili grbove Modruškog.

Mogu se identificirati i dva grčka rukopisa koji su ispisani za Nikolinu knjižnicu. Oba sadrže Aristotelova djela: *Vat. gr. 249 Fiziku*, *O nebu*, *O nastajanju i propadanju*, *Meteorologiju* i *O duši*; *Vat. gr. 257 Metafiziku*. Treba istaknuti da se radi o vjerojatno najukrašenijim rukopisima Nikoline knjižnice, koji uz humanističke sadrže i bizantske ukrasne elemente, poput uokvirene naslovne ploče (*headpiece*) sa zlatnom pozadinom, koju susrećemo u *Vat. gr. 257*, a za koju je ostavljen prazan prostor u *Vat. gr. 249*. Općenito ih krase obilna upotreba zlata, dok se *Vat. gr. 249* posebno ističe trima nastanjenim inicijalima koji označavaju početak svake od knjiga *O duši* (ff. 200v, 203v, 218v). Nikolina knjižnica uključivala je i *Vat. gr. 13*, grčku gramatiku Teodora Gaze, koju je, čini se, dobio ili kupio od bizantskog imigranta Andronica Callista (†1487.), pisara koji je ispisao i prethodna dva rukopisa.⁷¹ Ova tri rukopisa otkrivaju nastojanja Modruškog da nauči grčki jezik, što je, kako se čini, između ostalog bilo motivirano i željom za proučavanjem Aristotelovih djela u izvorniku, na čijim je prijevodima i komentarima počivalo njegovo obrazovanje i intelektualno formiranje. Bogata ukrašnost dvaju rukopisa otkriva k tome i status koji su djela uživala u vlasnikovim očima. O njegovu nastojanju da nauči grčki bit će pak više riječi dalje u tekstu, dok ovdje treba spomenuti i druge grčke rukopise, za koje postoje informacije da ih je Modruški imao u rukama (ako ne i u vlasništvu). Tako Francesco Maturanzio vrativši se iz Grčke 1474., posjećuje Modruškog u Fanu, u čijem društvu, kako u pismu izvješćuje Bartolomea della Roverea, biskupa Ferrare (1447.–1494.), provodi dane opuštajući duh i okrjepujući tijelo.⁷² U Nikolinu domu, možda u njegovoj knjižnici, štćenik uz druge darove vjerojatno poklanja zbirku poezije posvećenu svojem patronu. Taj

⁷⁰ Većina ovih rukopisa, ako ne i svi, ne nalaze se danas u Angelici. Moguće je jedino da u *Ang. lat. 1172*, koji sadrži Tacitovu *Germaniju* i pisma Diogena Laertija u prijevodu Francesca Aretina a koji je prema kolofonu ispisao 1466. godine, možemo prepoznati *Cor(nelius) Tacitus manu scriptus tabulis nigris*, no vjerojatnije je ipak kako ovaj rukopis ima drugu provenijenciju.

⁷¹ Vidi R o l l o, n. dj. (41), 375-377.

⁷² *Vat. lat. 5890*, f. 93v: *Nuper incolumis e Graecia redii. Dies aliquot Fani apud praesulem Modrusiensem, qui me benignis semper prosectus est officii et relaxandi animi et reficiendi corporis gratia, commoratus sum.*

rukopis nije sačuvan, no iz prijepisa iz Maturanzijeve pjesmarice doznajemo kako su između ostalog raspravljali i o grčkim rukopisima što ih je Maturanzio donio sa sobom s Roda:

Živ i zdrav se vraćam s istočnih obala tebi,
 Čiji je izniman um, kao i književni dar. (...)
 Naši su drugovi stare knjige grčke, koje
 meni grad je Rod dao da uzmem na put.⁷³

Na kraju, tekstualni podatci sugeriraju kako je Nikola morao imati i primjerak Prokopijeva *Gotskog rata*. Naime, iako je Mercati na osnovi *Corsin*. 127A zaključio kako se Modruški u svojoj povijesti gotskih ratova oslanjao isključivo na Jordanesa,⁷⁴ novootkriveni rukopis, *Vat. lat.* 6029,⁷⁵ koji sadrži triput opsežniju verziju djela (iako i ovoj nedostaje kraj) otkriva da je Nikolino djelo obuhvaćalo i Justinijanovu rekonkvistu Italije, i to dijelove koje nije obradio Leonardo Bruni, a koje je jedino mogao pročitati u izvorniku.⁷⁶

Inventar spominje i tri rukopisa humanističkih autora: *Komentare o svome vremenu* Leonarda Brunija (*Leonardus Aretinus de temporibus manu scriptus rubeis tabulis*), komentare Antonija Loschija uz Ciceronove govore (*Antonius Luscus super orationes tulianas manu scriptus rubeis tabulis*) te Besarionovu *Obranu Platona* (*Defensio Platonis manu scripta nigris tabulis*). No osim već spomenute mogućnosti kako bi se treći svežanj rukopisa *Ang. lat.* 1509 mogao identificirati s Nikolininim Brunijem (usp. bilj. 52), nijedan od ova tri rukopisa danas se ne nalazi u Angelici. Može se pretpostaviti da je Nikola djela suvremenika češće kupovao u tiskanu obliku (na što upućuje inventar darovanih knjiga) ili da je naručivao neukrašene, odnosno slabo ukrašene rukopise, ispisane na papiru manjeg, *octavo* formata. Na takav zaključak navodi i šest rukopisa njegovih vlastitih djela, koji su gotovo svi neukrašeni (izuzevši *Vat. lat.* 995) i *octavo* formata (izuzevši *Vat. lat.* 6029), koji samim time ukazuju na hijerarhijsku podređenost »modernih«⁷⁶ autora u odnosu na *ueteres*.

Iako su identificirani rukopisi u velikoj većini ispisani upravo za njegovu knjižnicu, Nikola je neke knjige vjerojatno dobio na dar, kao što je bio slučaj s Maturanzijevom poezijom, dok je neke i kupio. *Astronomiju* Ibn Jabira (poznatog u kasnosrednjovjekovnoj Europi pod imenom *Geber*) u prijevodu Gerarda iz Cremona, danas *Vat. lat.* 2059, uz prijevod komentara Ali ibn Ridwana uz Ptoleme-

⁷³ *Ottob. lat.* 2011, ff. 20r-20v: *Sospes ab eo is uenio tibi redditus oris / Magne uir ingenio, magne uir eloquio. / ... / Sunt comites nobis Grai ueteresque libelli / Quos longum Rhodia per mare ab urbe fero.*

⁷⁴ Vidi *M e r c a t i*, n. dj. (9), 230.

⁷⁵ Vidi bilj. 25.

⁷⁶ Brunija su suvremenici, Flavio Biondo među ostalima, žestoko optuživali da je bezočno objavio prijevod Prokopija kao svoje vlastito djelo. O ovome djelu i njegovoj recepciji vidi Gary I a n z i t i, *Writing History in Renaissance Italy: Leonardo Bruni and the Uses of the Past*, Cambridge MA, 2012, 278-300.

jov *Tetrabiblos* kupio je od Domenica de' Domenichija (1416.–1478.), biskupa Brescie.⁷⁷ Već spomenuti *Vat. gr. 13* Nikola je po svemu sudeći kupio ili dobio od Callista, dok činjenica da u *Ang. lat. 575*, koji sadrži komentar Ivana Capreola uz prvu knjigu Lombardovih *Sentencija*, uz Nikolinu ruku susrećemo i neidentificirani obiteljski grb, sugerira kako je i ovaj rukopis on kupio od zasad nepoznatog vlasnika.

Osim teoloških i filozofskih rukopisa Nikolina knjižnica tako uključuje najvažnija djela humanističkog kanona, te otkriva biskupovo zanimanje za suvremenu humanističku literaturu. Iako je rasprava o njezinu sastavu bila poglavito temeljena na identificiranim rukopisima, ne smije se smetnuti s uma kako je Nikolina knjižnica uključivala i tiskana izdanja. O tome svjedoči inventar knjiga darovanih augustincima, koji uključuje stotinjak inkunabula, kako skolastičkih tako i antičkih te humanističkih autora, kojima se može pribrojiti i *liber de instrumentis bellicis* spomenut u registru posudaba Vaticane.

Tablica 3: Sinkronijska analiza Nikoline knjižnice (usp. Prilog 1)

RED. BR.	NARUČENI / ISPISANI				KUPLJENI
	SKOLASTIČKI	ANTIČKI	GRČKI	HUMANISTIČKI	
1	<i>Ang. lat. 537</i>	<i>Vat. lat. 221</i>	<i>Vat. gr. 249</i>	<i>Vat. lat. 995</i>	<i>Vat. lat. 2059</i>
2	<i>Ang. lat. 538</i>	<i>Vat. lat. 353</i>	<i>Vat. gr. 257</i>	<i>Vat. lat. 6029</i>	<i>Vat. gr. 13</i>
3	<i>Ang. lat. 549</i>	<i>Vat. lat. 376</i>		<i>Vat. lat. 8764</i>	<i>Ang. lat. 575</i>
4	<i>Ang. lat. 550</i>	<i>Vat. lat. 432</i>		<i>Corsin. 127A</i>	
5	<i>Ang. lat. 551</i>	<i>Vat. lat. 507</i>		<i>Corsin. 127B</i>	
6	<i>Ang. lat. 553</i>	<i>Vat. lat. 513</i>		<i>Corsin. 127C</i>	
7	<i>Ang. lat. 555</i>	<i>Vat. lat. 1527</i>			
8	<i>Ang. lat. 556</i>	<i>Vat. lat. 1532</i>			

⁷⁷ *Vat. lat. 2059* ne sadrži Nikoline marginalne bilješke, no odlikuje se veoma zanimljivom provenijencijom. Naime, drugi kolofon obavještava kako ga je Domenichi kupio od Giovannija Aurispe (1376.–1459.), strastvenog kolekcionara grčkih rukopisa (ili pak gramzivog prodavača knjiga, kako ga je nazvao Francesco Filelfo), dok treći, na dnu f. 193v, spominje ranijeg vlasnika rukopisa, *M. Venturinus de Feltro*, pri čemu se najvjerojatnije radi o slavnom humanističkom učitelju Vittorinu da Feltreu (1378.–1446.). Naime, poznato je kako su Aurispa i Da Feltre izmijenili druge knjige, poput grčkoga kodeksa Platonovih djela, tako da je *Vat. lat. 2059* vjerojatno još jedan svjedok komunikacije dvojice ranih humanista. Nogarín katalog ne označava da se radi o Da Feltreu, i čini se kako je iz toga razloga ovaj kolofon prošao nezamiječeno u talijanskoj historiografiji; iako se primjerice Claudia Villa u svojoj studiji o Domenichijevoj knjižnici referira na *Vat. lat. 2059*, ne spominje Vittorina da Feltrea kao ranijeg vlasnika rukopisa. Vidi Claudia Villa, »Brixiansia«, *Italia Medioevale e umanistica* 20 (1977), 243-275. O vezama Aurispe i Da Feltrea vidi William Harrison Woodward, *Vittorino da Feltre and Other Humanist Educators: Essays and Versions*, Cambridge, 1897, 68-69.

RED. BR.	NARUČENI / ISPISANI				KUPLJENI
	SKOLASTIČKI	ANTIČKI	GRČKI	HUMANISTIČKI	
9	<i>Ang. lat. 559</i>	<i>Vat. lat. 1544</i>			
10	<i>Ang. lat. 560</i>	<i>Vat. lat. 1579</i>			
11	<i>Ang. lat. 561</i>	<i>Vat. lat. 1729</i>			
12	<i>Ang. lat. 577</i>	<i>Vat. lat. 1748</i>			
13	<i>Barb. lat. 791</i>	<i>Vat. lat. 1752</i>			
14	<i>Naz. VII.G.100</i>	<i>Vat. lat. 1756</i>			
15		<i>Vat. lat. 1759</i>			
16		<i>Vat. lat. 1762</i>			
17		<i>Vat. lat. 1956</i>			
18		<i>Vat. lat. 1957</i>			
19		<i>Vat. lat. 2372</i>			

Prije rasprave o Nikolininim marginalnim bilješkama, riječ-dvije o uvezima te o prostornoj organizaciji njegove knjižnice. Uvezi su, naime, često bili najskuplji dio knjige, jer su, kao i bogato ilustrirane stranice, pridonosili njezinoj reprezentativnosti, a time i društvenom ugledu vlasnika. Pritom su često imali i praktičnu svrhu. Tako je, primjerice, knjižnica Piera de' Medicija (1416.–1469.) bila organizirana prema ključu boja, pri čemu su plavi uvezi označavali teološke knjige, žuti gramatike, ljubičasti poeziju, crveni povijest, a bijeli filozofiju, što je uvjetovalo i prostornu organizaciju knjižnice.⁷⁸ Nažalost, o uvezima Nikolinih rukopisa ne može se puno toga reći, jer se, izuzevši tri možebitna primjerka, nisu sačuvali.⁷⁹ Naime, čini se kako su iste nepokrivene daske štatile kodeks *Ang. lat. 538* i onda kad je – *nudis tabulis* kako izvještava inventar – darovan augustincima. Na stražnjoj dasci ističe se naslov u rimskoj kapitali, koji je, čini se, ispisala ista ruka koja je unijela i naslove na obreze darovanih rukopisa. Ako je suditi prema inventaru, ovakve jednostavne daske štatile su velik broj rukopisa darovanih augustincima. Nadalje, čini se da *Vat. lat. 1759*, iako hrbata prekrivenog kožom

⁷⁸ Vidi Christopher D e H a m e l, *A History of Illuminated Manuscripts*, London, 1994, 249.

⁷⁹ Većina Nikolinih rukopisa u Vaticanu nanovo je uvezena u vrijeme Pavla V. (papa 1605.–1621.) i kardinala Scipionea Borghesea Caffarellija (knjižničar 1609.–1618.), ili u vrijeme Pija IX. (papa 1846.–1878.) i kardinala Luigija Lambruschinija (knjižničar 1834.–1854.). Rukopise u Angelici pak štite gotovo isključivo kartonske korice, koje u pravilu potječu ili iz 18. stoljeća (koje su obično prekrivene mramoriranim papirom) ili iz 20. stoljeća (presvučene smeđom kožom prilikom restauracije).

koja nosi grbove Pija IX. i kardinala Luigija Lambruschinija, štite daske koje se mogu datirati u predvatikansko razdoblje. Naime, daske presvučene kožom ne nose papinski grb, već jednostavne dekorativne motive, pri čemu kutove dasaka ukrašavaju orlovi veličine 5 mm (ne borgheseovski orlovi, treba napomenuti, već carski), dok se na sredinama nalaze lunete površine 25 x 70 mm. Kako su lunete, tj. izdubljeni prostor u kojem bi stajao prilijepljeni *titulus*, obično korištene za uveze knjiga u institucionalnim knjižnicama, zanimljivo je da se susreću i u privatnoj zbirci poput Nikoline, te k tome uz prednju još i na stražnjoj dasci. Zatječemo ih i u trećem rukopisu ranijih uveza, *Vat. gr.* 13, ploče kojega doduše sadrže i rezbarene motive. U pogledu vanjskog izgleda knjige posebno je zanimljiv slučaj *Vat. lat.* 1956, prvog sveska Plinijeva *Prirodoslovlja*, rukopisa koji je sa svoja 392 folija opsegom jedan od najopsežnijih u zbirci. Naime, iako gotovo sve Nikoline rukopise u Vaticanu krasi pozlaćeni i plisirani obrezi folija, obrezi *Vat. lat.* 1956 ističu se danas poprilično izbljedjelim grbovima Modruškog, sa po dva manja na gornjem i donjem te jednim većim na vanjskom obrezu. Može se nagađati znači li to da je taj rukopis stajao na polici s obrezom okrenutim prema van, iako je, uzimajući u obzir činjenicu da je Nikola po službenoj dužnosti često mijenjao prebivalište (u pravilu svake dvije godine), teško zamisliti da je imao razrađene ideje o prostornom uređenju knjižnice.

6. Na marginama rukopisâ

Od 44 rukopisa koji su identificirani kao Nikolini, njegovu ruku susrećemo u 31 od njih, što uključuje i autografske primjerke biskupovih vlastitih djela (*Corsin.* 127A i 127B). Obilnošću bilježaka posebno se ističu rukopisi Laktancijevih djela (*Vat. lat.* 221), Kalcidijeva *Komentara uz Platonova Timeja* (*Vat. lat.* 1544) te svesci *Sume teologije* Aleksandra Haleškog (*Angg. latt.* 537, 538, 555, 556). Nikoline intervencije na marginama (te *inter lineas*) dosad nisu bile predmetom studija, no upravo one pružaju uvid kako u sam proces Nikolina čitanja tako i u dosad nepoznate aspekte njegovih intelektualnih aktivnosti. Mogu se podijeliti u tri skupine, koje odražava i hijerarhija boja.

Dio Nikolinih intervencija u rukopisima filološke je prirode, a iz njih postaje jasno kako se biskup veoma brinuo o kvaliteti samih tekstova, i to isključivo kad je riječ o antičkim autorima (te naravno o njegovim vlastitim djelima). Tako u značajnom broju rukopisa smeđom tintom ispravlja pogreške te nadopunjuje propuste pisara, a ponekad bilježi i *variae lectiones*, što pokazuje da je u težnji za što preciznijim tekstom nabavljao više primjeraka jednog djela. Revno je ispravio čitav tekst Ciceronovih *Rasprava u Tusku* (*Vat. lat.* 1729), djela na kojem se zasnivala njegova vlastita rasprava *O utjesi*, dok je emendacijama popratio i Laktancijeva djela (*Vat. lat.* 221), Augustinovu *Državu Božju* (*Vat. lat.* 432), te početke Ciceronovih govora *Protiv Vera* (*Vat. lat.* 1752) i dijaloga *O prirodi bogova*

(*Vat. lat.* 1762). U rukopisu Plinija Starijeg (*Vat. lat.* 1956) pak usredotočio se na one dijelove koji su ga posebno zanimali: tekst predgovora, drugu knjigu posvećenu opisu svijeta te sedmu knjigu posvećenu fizionimiji i običajima raznih naroda, za koju se može ustanoviti da se njome koristio pišući *O poniznosti*. Kompoziciju *O utjesi* i *O poniznosti*, naime, Nikola je uvelike temeljio na sučeljavanju *exempla*, koja je, vodeći se za humanističkim standardima, dobrim dijelom ekscerptirao iz djela antičkih autora, pritom vodeći brigu o kvaliteti citiranih ulomaka.

Drugu skupinu intervencija čine paratekstualni dodatci koji su služili lakšem orijentiranju prilikom procesa čitanja. Rimskom kapitalom u crvenoj tinti Nikola ispisuje naslove dvaju Laktancijevih djela u *Vat. lat.* 221, Makrobijeva *Komentara uz Scipionov san* (*Vat. lat.* 1544), te Ciceronovu dijalogu *O prirodi bogova* (*Vat. lat.* 1759), dok naslove nekih Jeronimovih poslanica u *Vat. lat.* 353 piše crvenom minuskulom. Naslovi poglavlja u Nikolinoj crvenoj minuskuli susreću se i u rukopisima *Sume* Aleksandra Haleškog. Ponegdje crvenom tintom dodaje i tekuću glavu, no često nakon manjeg broja folija odustaje; ipak, ističu se djela Laktancija i svesci Haleškog, u kojima je tekuća glava provedena do kraja. Skolastičkim rukopisima u pravilu dodaje folijacije, kojima gotovo uvijek prilaze i kazala poglavlja popraćena odgovarajućim brojevima folija (usp. *Angg. latt.* 537, 538, 549, 550, 553, 555, 556, 559, 561, 575, 577), na koja se Nikola očigledno uvelike oslanjao. Među antičkima takav postupak susrećemo samo u primjerku Augustinove *Države Božje* (*Vat. lat.* 432), no treba imati na umu da su kazala u rukopisima antičkih autora – i to kod topološki organiziranih djela poput onih Aula Gelija (kojemu je priloženo abecedno kazalo pojmova), Plinija Starijeg ili Kornelija Celza (*Vatt. latt.* 1532, 1956, 1957, 2372) – bila dijelom samog teksta te da su ih odmah ispisali sami pisari. Upravo su takva, referentna djela i zahtijevala tu vrstu paratekstova, koja je čitatelju olakšavala brzo i lako nalaženje potrebnih podataka.⁸⁰

Treću skupinu Nikolinih intervencija u rukopisima čine marginalne bilješke u užem smislu. Margine su, naime, prostor gdje svoj biljeg ostavlja *memoria* čitatelja, svjedoci njegove interakcije s tekstem.⁸¹ Među Nikolinim bilješkama, redovito ispisanima crvenom tintom radi dodatne upečatljivosti, razlikujemo verbalne i neverbalne, koje su često imale istu funkciju. Naime, ispisivanje riječi *Nota* (obično u pokraćenom obliku *Nō·*), poput vertikalnih nota linija i ručica (*maniculae*), samo je skretalo pozornost na čitatelju važan dio teksta, bez bližeg određivanja razloga te važnosti. Ipak, Nikoline verbalne bilješke često *breuiter* sažimaju *prolixitas* tekstova, a ponekad su organizirane i u obliku jednostavnih *diuisio* dijagrama (tj.

⁸⁰ O referentnim djelima i razvoju njihovih paratekstova u ranom novom vijeku vidi Ann Blair, *Too Much to Know: Managing Scholarly Information before the Modern Age*, New Haven CT, 2010, 117-172.

⁸¹ Vidi poglavlje »Memory and the Book« u izvrsnoj studiji Marry Carruthers, *The Book of Memory: A Study of Memory in Medieval Culture*, Cambridge, 2008, 275-337.

stablastih dijagrama), što otkriva i veću angažiranost u usvajanju teksta. Nikolini primjerci Laktancija, Kalcidija i Aleksandra Haleškog prave su riznice takvih bilježaka, koje bi zaslužile i zasebnu studiju. Komentirani od početka do kraja, ovi rukopisi pored ručica, vertikalnih nota linija, navodnih znakova te raznih verbalnih marginalnih bilježaka sadrže i *diuisio* dijagrame od četiri ili pet razina, a ponegdje i ljudska lica koja upozoravaju na važne pasuse.⁸² Pored navedenih rukopisa ističe se i primjerak Ciceronova djela *O prirodi bogova* (*Vat. lat.* 1759), početak kojeg je Nikola popratio preciznim raščlanjivanjem argumentacije sugovornika dijaloga. Tako primjerice ispisuje jedan od zaključaka *Bog nije stvorio svijet* (*Deus non fecit mundum*), koji dalje, uz odgovarajuća mjesta u tekstu, prati *prvi razlog* (*prima ratio*) i *drugi razlog* (*secunda ratio*).⁸³ Marginalne bilješke susrećemo i u primjercima Jeronimovih poslanica, Augustinove *Države Božje* i Kvintilijana, pri čemu su ipak – kao i u rukopisu *O prirodi bogova* – marginalije unesene samo uz dijelove tekstova. Napokon, treba napomenuti da, kao i osobni rukopis pojedinca, neverbalne marginalije također često predstavljaju veoma individualizirani sustav znakovlja. Naime, baš kao i gotovo slavna manikula firentinskog humanista Niccolòda Niccolija s kažiprstom koji se račva i obuhvaća označeni ulomak,⁸⁴ ručica Modruškog također je idiosinkratična, izduženog kažiprsta izvedenog jednom linijom, na koju se nastavlja jednostavna šaka zatvorena vertikalnim potezom koji predstavlja rukav bez manšete.

Kao podvrstu ove treće skupine marginalnih bilježaka treba posebice spomenuti one koje otkrivaju Nikolinu namjeru učenja grčkog jezika. Naime, još je Giovanni Mercati na osnovi činjenice da je biskup posjedovao dva grčka rukopisa Aristotela postavio pitanje njegova poznavanja tog jezika. Odgovor je stigao nedavno, i to kao rezultat studije Antonija Rolla na rukopisima Andronica Callista, jednog od brojnih grčkih emigranata u Italiji.⁸⁵ Rollo je, naime, u *Vat. gr.* 13, koji sadrži gramatiku Teodora Gaze, osim ruke Callista identificirao i autograf Modruškog.⁸⁶ Na ff. 184r–185r, naime, Nikola ispisuje mnemoničku pjesmu u heksametru za učenje grčkih deklinacija (Incipit: *Quinque alias normas hec quinta facit patientes*), što jasno ukazuje na njegovu namjeru da uči grčki. Pjesma je dragocjena i zbog činjenice da sadrži i grčke riječi, čime dakle dobivamo uvid i u grčki duktus Modruškoga. Uz detaljniju paleografsku analizu tako će se moći otkriti jesu li grčki pasusi koje nalazimo u nekim rukopisima Nikolini vlastiti dodatci. Kao što je već spomenuto,

⁸² Ovdje se mogu spomenuti i složeniji dijagrami koje je Nikola iscrtao u Kalcidijevom *Komentaruz Platonova Timeja* (*Vat. lat.* 1544), no oni su ipak bili dijelom glavnog teksta i očito su precrtani iz predloška.

⁸³ Usp. *Vat. lat.* 1759, f. 3r.

⁸⁴ O Niccolijevoj ruci vidi Albinia C. de la Mare, *The Handwriting of Italian Humanists*, sv. 1, Oxford, 1973, 44–61.

⁸⁵ Vidi Rollo, n. dj. (41).

⁸⁶ Ruku Andronica Callista u *Vat. gr.* 13 identificirao je John Monfaisani, »Testi inediti di Bessarione e Teodoro Gaza«, *Dotti bizantini e libri greci nell'Italia del secolo XV* (ur. Mariarosa Cortesi i Enrico Maltese), Napulj, 1992, 231–256 (233, bilj. 13).

Rollo je Callistovu ruku identificirao i u Nikolinu primjerku *Atičkih noći*, te je potvrdio da je upravo on ispisao Nikolina dva grčka rukopisa Aristotela. Na osnovi toga uvjerljivo je zaključio kako je Nikola grčki učio upravo s Callistom. U ovom kontekstu treba podsjetiti da novootkrivena verzija Nikoline povijesti ratova Gota uključuje u to vrijeme neprevedene dijelove Prokopija, a zanimljiv slučaj je i *Corsin*. 127C koji sadrži prijevode Izokratovih govora s posvetom neimenovanom mladom vladaru. Naime, iako je Mercati – na osnovi činjenice da ih je ispisala druga ruka (za razliku od druga dva autografska svežnja istog kodeksa) – odbacio ideju da se radi o prijevodima Modruškog, promakle su mu Nikoline interlinearne emedacije teksta.⁸⁷ Pritom nije naodmet spomenuti da su Izokratovi govori Nikoklu i Demoniku obično bili i prvi tekstovi koji bi se čitali nakon svladavanja osnovnog znanja grčkoga.⁸⁸ S druge strane, iako bi duži dodatak Modruškog na marginama f. 75v rukopisa *Atičkih noći* (*Vat. lat.* 1532) na prvi pogled sugerirao da se radi o njegovu prijevodu grčkog ulomka koji potječe iz Platonova *Gorgije*, posrijedi je zapravo ekscerptirani dio Brunijeva prijevoda. Nikolino znanje grčkog je, dakle, kompleksno pitanje koje očito zahtijeva detaljniju analizu.⁸⁹

Kao ilustracija navedenih skupina može poslužiti f. 192v rukopisa *Vat. lat.* 221 (vidi **Sliku 1**), koja zorno prikazuje slojevitost Nikolina procesa čitanja teksta. Prvu razinu njegovih intervencija predstavlja smeđom tintom ispisano *Nociturum esse dixit bonum uirum si fuerit lacessitus*, koje se zatječe na vanjskoj margini. Radi se o dužem umetku koji je signaliziran znakom ^ (što ga ponekad susrećemo i s točkom ili kružićem na vrhu), dok su kraće ispravke često unesene *inter lineas*, poput umetka *libris* u šestom redu teksta, između *officialibus* i *Aut.* Crvenom tintom ispisano *L.* (što dakako znači *LIBER*) smješteno posred gornje margine *verso* strane uz prateću oznaku broja knjige na *recto* strani (*VI*, u ovom slučaju na f. 193r) predstavlja tekuću glavu, omogućavajući čitatelju brzo snalaženje u tekstu. Na vanjskoj margini nalazimo treću vrstu, tj. crvenom tintom ispisane verbalne marginalne bilješke (*Cicero / Bonus uir quis / Arguit Ciceronis sententiam*) koje sažimaju sadržaj teksta, pri čemu se ističe i jednostavan *diuisio* dijagram (*Improbitas / Impacientia > parente[s] sunt omnium rixarum*). Prati ih i vertikalna *nota* linija koja se na dnu pretvara u bradatu ljudsku glavu, isplaženi jezik koje pak upire u bilješku *Nocere est contra hominis naturam*. Budući da se Nikola zaista rijetko koristi glavama kao *nota* bilješkama (samo na tri mjesta, koliko sam uspio zamijetiti), teško je zamisliti da su zauzimale hijerarhijski precizno definirano mjesto unutar njegova sistema. Ipak, sigurno se ne radi o črkarijama odsutna uma, već upravo o

⁸⁷ Spomenuti je predgovor objavila i kratko analizirala Lucia G u a l d o R o s a, *La fede nella »paideia«: Aspetti della fortuna europea di Isocrate nei secoli XV e XVI*, Rim, 1984, 43-47 i 192-194; autorica je kratko zaključila kako je »per l'elevato livello culturale e religioso della dedica« sigurna da je autorom prijevoda bio Modruški.

⁸⁸ Vidi Federica C i c c o l e l l a, *Donati Graeci: Learning Greek in the Renaissance*, Leiden, 2008, 135.

⁸⁹ Pitanje ću podrobnije raspraviti u sklopu svoje disertacije.

znaku duboke refleksije nad sadržajem teksta. Naime, iako je glava bila jedan od čestih oblika marginalnih bilješki jer je predstavljala sjedište memorije,⁹⁰ njezino korištenje u ovom primjeru vrlo je vjerojatno vezano uz samu bilješku u koju upire, koja je označavala da navedeni pasus govori o prirodi čovjeka. Na kraju, Nikolinu želju učenja grčkog zrcali monogram, ispisan tik pored *Pacientia*, kojeg čine ρ te ω , na kraju kojeg se nazire α . Radi se o standardnom grčkom nota znaku, koji je radeći s Callistom vjerojatno zamijetio u grčkim rukopisima; on znači $\tau\alpha\ \acute{\omega}\rho\alpha\iota\alpha$, nominativ množine pridjeva $\acute{\omega}\rho\alpha\iota\omicron\varsigma$ koji je u srednjem vijeku poprimio značenje »lijep«, te u ovom slučaju označuje stilski uzoran odlomak o strpljivosti.

7. Nikola Modruški i njegova knjižnica u kontekstu intelektualne kulture renesansnog Rima

Dok razdoblje ranog humanizma – odnosno razdoblje Wittove treće, četvrte i pete generacije, koje predstavljaju Petrarca, Boccaccio, Salutati, Bruni, Niccoli, Poggio, Traversari i drugi⁹¹ – karakterizira potraga za zametnutim djelima antičke književnosti u samostanskim knjižnicama diljem Europe, Nikola se zatječe u Papinskoj Državi u vrijeme formiranog kanona, kada je humanizam već oblikovao temeljne ideološke postavke vladajućih elita diljem Italije. Ta je transformacija vidljiva ne samo u humanističkoj propagandnoj mašineriji koju uprežu sve političke jedinice Apeninskog poluotoka, već seže i do samih škola. Istraživanje Roberta Blacka zorno je pokazalo kako klasično obrazovanje tijekom petnaestog stoljeća postaje mjerilo distinkcije u firentinskom društvu: dok su u 14. stoljeću elite svoju djecu redovno slale u *abaco* škole, u petnaestom ih polako počinju slati humanističkim učiteljima, s ciljem daljnjeg distanciranja od nižih slojeva.⁹² S druge strane, brojne su studije ilustrirale disperziju humanizma te njegovo prodiranje u kurijalni svijet renesansnog Rima.⁹³ Naime, počevši od sredine 15. stoljeća pape, kardinali i drugi visoki prelati su, iako skolastički obrazovani kao teolozi ili pravnici, počeli prihvaćati humanističke ideale i predstavljati se pokroviteljima klasicističke latinske književnosti. O novim kulturnim idealima nisu svjedočili samo početci apostolske knjižnice pod okriljem Nikole V. (papa 1447.–1455.) te njezin formalni osnutak pod Sikstom IV., već i brojne knjižnice kardinala i raznih drugih

---

⁹⁰ Vidi Carruthers, n. dj. (81), 324.

⁹¹ Vidi Ronald Witt, *'In the Footsteps of the Ancients': The Origins of Humanism from Lovato to Bruni*, Leiden, 2001.

⁹² Vidi Robert Black, *Education and Society in Florentine Tuscany: Teachers, Pupils and Schools, c. 1250–1500*, sv. 1, Leiden, 2007.

⁹³ Kao dobar uvod mogu poslužiti Charles Singer, *The Renaissance in Rome*, Bloomington IN, 1998; John D'Amico, *Renaissance Humanism in Papal Rome: Humanists and Churchmen on the Eve of the Reformation*, Baltimore MD, 1983; James Hankins, »The Popes and Humanism«, *Rome Reborn: The Vatican Library and Renaissance Culture* (ur. Anthony Grafton), Washington DC, 1993, 47-85.

visokih prelata. Guillaume d'Estoutville, Ferry de Clugny, Jean Jouffroy, Besarion, Domenico de' Domenichi, Domenico Capranica, Giordano Orsini, Jacopo Zeno, Domenico Lucari, Giacomo Ammannati Piccolomini, Niccolò Perotti i Domenico della Rovere, samo su neki od prelata koji su formirali bogate i bogato ukrašene knjižnice, o čijim sastavima nas danas obavještavaju mnogobrojne studije.⁹⁴

Predstavlja li dakle knjižnica Nikole Modruškog, kako je to davno zaključio Žic, »jednu rijetkost, kojoj u svijetu nema mnogo premaca«? Odgovor je: ne. Uzimajući u obzir njezinu veličinu i sastav, radi se zapravo o tipičnoj knjižnici rimskoga renesansnog prelata. No, unatoč tome, velika vrijednost identificiranih rukopisa počiva na činjenici da, pored naznaka o sastavu cijele knjižnice, omogućavaju donošenje zaključaka o njezinom formiranju te Nikolinu načinu čitanja. Ujedno pružaju i jasniji uvid u njegov intelektualni profil te u intelektualni život renesansnog Rima. Među knjigama se, naime, uz skolastičke ističu i antički i humanistički autori, što predstavlja, ako je suditi prema Nikolinu obrazovanju i opusu, temeljitu promjenu u njegovim intelektualnim interesima, koju pak potiče upravo dolazak u Papinsku Državu 1464. godine. *O sreći smrtnika* i *Petrova lađica*, napisani prije 1464., teološka su djela u kojima Nikola gotovo i ne citira klasične autore, čime su na tragu njegova obrazovanja u tradicionalnoj aristotelovskoj, te antihumanističkoj klimi škole Pavla iz Pergole. Dolazak u Papinsku Državu predstavlja zaokret prema retoričkim žanrovima i većem oslanjanju na humanistički kanon tekstova. Tako se *O utjesi* i *O poniznosti*, a posebice *O ratovima Gota*, *Govor na sprovodu Petra Riarija*, te *Obrana crkvene slobode* ili uvelike oslanjaju na *exempla* ekscerpirana iz klasičnih djela ili formiraju argumentaciju na retoričkim načelima, odnosno ne oslanjajući se pretežno na *logos*, već i na *pathos* i *ethos*. Upravo Nikolina knjižnica, odnosno njegove marginalne bilješke najbolje otkrivaju taj proces prilagodbe humanističkim temama i retoričkim žanrovima koji su dominirali rimskim intelektualnim diskursom. Već je, naime, bilo riječi o njegovim nastojanjima da nauči grčki, kao i o emendacijama kojima je pažljivo popratio one ulomke iz antičkih autora kojima se koristio u svojim djelima. Tu prilagodbu međutim otkrivaju i drugi rukopisi. Treća knjiga Kvintilijanova *Obrazovanja govornika* (Vat. lat. 1762, ff. 42v–44v) popraćena je marginalijama Modruškog koje upozoravaju na povijest retorike, te nabranjem imena grčkih govornika

⁹⁴ O knjižnicama Capranice, Jouffroya, Marca Barba, d'Estoutvillea, Orsinija i Besariona vidi studije u Concetta B a n c a et alii (ur.), *Scrittura, biblioteche e stampa a Roma nel Quattrocento: Aspetti e problemi*, sv. 1, Vatikan, 1980; o knjižnicama Lucarija, Piccolominija i Kuzanskog vidi studije u: Massimo M i g l i o (ur.), *Scrittura, biblioteche e stampa a Roma nel Quattrocento*, sv. 2, Vatikan, 1983; o knjižnici Ferryja de Clugny: José R u y s s c h a e r t, »La bibliothèque du cardinal de Tournay Ferry de Clugny à la Vaticane«, *Horae Tornacenses*, Tournay, 1971, 131-141; o Perottijevoj knjižnici: Adriana M a r u c c h i, »Codici di Niccolò Perotti nella Biblioteca Vaticana«, *Humanistica Lovaniensia* 34A (1985), 99-125; o knjižnici Domenica della Rovere: G. C. A l e s s i o, »Per la bibliografia e la raccolta libraria di Domenico della Rovere«, *Italia medievale e umanistica* 27 (1984), 175-231; o knjižnici Domenichija: V i l l a, n. dj. (77).

Cicero.

Bon' viri quis

Aequat Cicero's hinc

Montez et dixit bonu viri si fuerit
laessit

Improbitas
Impuniti

paucis et
omnibus

paucis. glo.

Mod' est tota homin' na'

hic strenuus iudicatur. hunc omnes uentur. hunc coluit
 bonus uero ille tam & si prodesse pluribus possit. illum tu
 suscipiunt qui nocet q' q' prodesse possit. Sed iustum pra
 uitas homi depuare non poterit. quominus des studere
 obtemperare nulliq' contempni. admodum sp' boni fungant
 officio. mali nauq'. Cicero in isdem illis officialibz. At uo
 si quis uoluit inquit ai sui complaciam noxionem euol
 uere iam se ipse doceat cum uirum. bonum ee qui p'se
 quibz possit. noceat nem' nisi laessitus iuria. O q' sim
 plicem ueramq' hinc duorum uborum adiectione cor
 rupt. Quid enim opus fuit adiuge nisi laessitus iu
 ria. ut uiam bono uiro q' quoddam turpissimu appo
 net. patientiq'. que omniu uirtutum maxima e facere
 ex peem, lam & hoc ipso boni uiri nome amittat nocet e
 si nocebit non minus a mali enim referre iuriam q'
 inferre. Nam unde certamina inter hoies unde
 pugne conuentionesq' nascuntur. nisi qd' improbitati
 oppoita in p'ia magnas sepe concitat tempestates.
 Quid si paciam qua uirtute nil uerius nil homine dig
 nus tueri potest. improbitati opposueris & angue
 ptinus tamq' igni aquam supfuderis. Si autem prouo
 caris illa improbitas i paciam, comparem nata est eq'
 parua oleo tm excitabit incendium. ut id no flu
 men aliquod sed effusio cruoris exinguat. Magna
 itaq' parte ro e qui sapiens homo ademit bono uiro.
 Ut enim nil malorum fiat hec sola efficit. Que si dec
 onibz nullum scelus. nulla fraas in rebus humanis
 erit. Quid igit bono uiro potest ee tam calamitosum
 tamq' contrarium q' ire frenu pruitere. q' illum no
 b' modo boni sed etiam hois appellatione dispoliat. Si
 quidem nocere alii ut ipse uerissime ait no e s'mbo
 minus nam. Nam & pecudes si laessas aut calce a

Slika 1: Vat. lat. 221, f. 192v.
 Stranica odlično ilustrira sve razine Nikolinih marginalnih intervencija.
 © [2011] Biblioteca Apostolica Vaticana.
 Uz dopuštenje Vatikanske Apostolske knjižnice; sva prava pridržana.

spomenutih u tekstu. Laktancijev pak *Uvod u božanski nauk* (Vat. lat. 221), osim već prikazanih bilježaka o argumentaciji djela i estetski lijepim odlomcima – proza Laktancija, »kršćanskog Cicerona«, ipak je figurirala kao humanistički stilistički model – Nikola je popratio i referencama na pregršt realija klasične mitologije. »Kako je Jupiter podijelio vlast s braćom« (*Jupiter quomodo regnum cum fratribus partitus est*) bilježi crvenom tintom na f. 16v, »Olimp nastanjuje Jupiter« (*Olympus est ab Ioue habitatus*) na f. 17r, »Zašto je Vesta djeвица« (*Vesta quare uirgo*) na f. 19v; mnoga imena upozoravaju na razne likove klasične mitologije, poput popisa brojnih proročica na ff. 9r i 9v. Nikolin Laktancije obiluje takvim marginalijama, karakterističnima upravo za humanističke srednje škole,⁹⁵ koje jasno upućuju na zaključak da je vlasniku ovo djelo služilo i kao jedan od prozora u *minutiae* antičke kulture. Naravno, to ne znači da se Modruški potpuno prestao baviti teološkim temama u osami svoje radne sobe – čemu uostalom i svjedoče njegove marginalne bilješke u svescima *Sume* Haleškoga te razna kazala koja je priložio gotovo svim svojim skolastičkim rukopisima – već jednostavno da je prestao pisati o njima, posvećujući se temama koje su omogućavale veću legitimaciju u izrazito performativnom i natjecateljskom miljeu Rimske kurije.

Mjestima okupljanja rimske intelektualne elite često su bile palače prelata, u kojima je nepoznavanje podatka poput imena Enejina oca moglo uvelike naškoditi prestižu što ga je pojedinac uživao u skupini. Natjecateljski karakter tih okupljanja zorno prikazuje između ostalog i apologija humanista Domizija Calderinija, čije je *Komentare uz Marcijala* žestoko napadao Niccolò Perotti, nadbiskup Siponta. Rasprave su se, naime, odvijale unutar kružoka koji je uključivao mnoge istaknute pripadnike rimske elite, poput Besariona, Teodora Gaze i Gurella Carafe. Među njima nalazimo i Modruškog, čiji je dom, štoviše, kako nam otkriva Calderini, bio jednim od njihovih poprišta.⁹⁶ Pritom treba imati na umu da se u Nikolinu domu, kako otkriva skupina *griffon* rukopisa, znao naći i poneki pisar te nesumnjivo i drugi *familiars*, poput iluminatora i osobnog tajnika ili pak kuhara i konjušara, a među kojima je vjerojatno bio i njegov nećak Marko Paskvali.⁹⁷ Iako brojem članova sigurno nije bila na razini kardinalskih, *familia* Modruškog funkcionirala je na istom principu. Naime, pored praktične funkcije, igrala je i ulogu malog dvora, koji je, okružujući ga i prateći, pridonosio biskupovu društvenom prestižu. U tom svjetlu ne smije se smetnuti s uma da je Nikola i svojoj knjižnici namijenio ulogu u društvenoj sferi, osobito ako se uzmu u obzir bogata iluminacija značajnog broja rukopisa, te energičnost i troškovi koje je uložio u proces njezina brzog

---

⁹⁵ O vrstama marginalnih bilježaka koje se susreću u rukopisima korištenim u nastavi humanističkih učitelja vidi Robert B l a c k, *Humanism and Education in Medieval and Renaissance Italy: Tradition and Innovation in Latin Schools from the Twelfth to the Fifteenth Century*, Cambridge, 2001, 275-330.

⁹⁶ Vidi Maurizio C a m p a n e l l i, *Polemiche e filologia ai primordi della stampa: Le Observationes di Domizio Calderini*, Rim, 2001, 15-16.

⁹⁷ Vidi bilj. 13.

formiranja. Premda opet treba upozoriti kako se ne radi o rukopisima najveće kvalitete, poput onih kakve je istih godina ispisivao i ukrašavao Bartolomeo Sanvito u Rimu za razne istaknute klijente kao što su bili kardinali Oliviero Carafa i Francesco Gonzaga te papa Siksto IV.,⁹⁸ sigurno je da su bogato ukrašeni rukopisi koji su nosili grb Modruškog trebali svakom gostu njegovu doma ukazati na dobar ukus njihova vlasnika. Analiza Nikolinih rukopisa tako daje još jednu nijansu zaključcima Davida Rundlea, koji je na primjerima pape Pavla II. i biskupa Brescie, Pietra del Montea (oko 1400.–1457.) pokazao da knjižnice renesansnih prelata, iako su sastavom i veličinom bile veoma slične, često otkrivaju različite motivacije na kojima je počivalo njihovo formiranje. Naime, dok Pavlove knjige krasí upravo ona razmetnost i rastrošnost po kojima je i inače bio poznat među suvremenícima, knjige Pietra del Montea pružaju uvid u vlasnikov tihi *studiolo*, u kojem je vlastitom rukom ispisivao mnoga djela antičkih i humanističkih autora.⁹⁹ Upravo tako i Nikolino energično formiranje i ukrašavanje vlastite knjižnice, baš kao i održavanje prelatske *familije*, zrcali njegovu ambiciju da se po svom dolasku u Papinsku Državu ne samo prilagođavanjem humanističkom diskursu već i oponašanjem drugih prihvaćenih društvenih praksi brzo etablira unutar rimske crkvene elite. Ako se uzme u obzir veliko povjerenje Siksta IV. koje je poslije uživao, to mu je na kraju (donekle) i uspjelo.¹⁰⁰

8. Umjesto zaključka

U prosincu 1486. godine Giovanni Pico della Mirandola stići će u Rim kako bi branio svojih 900 teza.¹⁰¹ Pripremajući obranu, 13. ožujka posudit će iz knjižnice samostana Santa Maria del Popolo rukopis koji sadrži *Komentar uz prvu knjigu Sentencija* Gerarda iz Siene, i knjižničar će marljivo pribilježiti njegovo ime u registar posudaba.¹⁰² Rastvorivši kodeks, na donjoj margini prve folije rukopisa, podno teksta raspoređenog u dva stupca, Pico će zateći dva *putta* kako pušu u trublje

⁹⁸ Vidi primjerice Sanvitove rukopise nastale između 1469. i 1472. godine u Rimu, brojeve 47-54, u bogato ilustriranom katalogu koji potpisuju Albinia C. de la Mare i Laura Nuvoloni, *Bartolomeo Sanvito: The Life & Work of a Renaissance Scribe*, Pariz, 2009, 206-221.

⁹⁹ Vidi David Rundle, »The Two Libraries: Humanists' Ideals and Ecclesiastics' Practice in the Book-Collecting of Paul II and his Contemporaries«, *Humanisme et Eglise en Italie et en France méridionale*, (ur. Patrick Gilli), Rim, 2004, 167-185.

¹⁰⁰ Pitanje Nikolina samooblikovanja i karijernih ambicija u Rimu detaljnije raspravljam u sklopu svoje disertacije.

¹⁰¹ O Picovih 900 teza vidi Steven A. Farmer, *Syncretism in the West: Pico's 900 Theses (1486), The Evolution of Traditional Religious and Philosophical Systems*, Tempe AZ, 1998.

¹⁰² Vidi Gutiérrez, n. dj. (34), str. 290: *Die XIII martii 1487. Dominus comes de la Mirandola habuit primum librum Gerardi de Senis heremitarum.*

i drže zlatom obrubljeni lisnati vijenac unutar kojeg se na crvenoj podlozi nalazi lisica u stavu *rampant*. Kazalo koje će mu olakšati snalaženje u tekstu pronaći će na f. 280r, a na suprotnoj strani, pak, na f. 279v, moći će zamijetiti kolofon:

Završava čitanje prve knjige Sentencija koje je priredio brat Gerard iz Siene, bakalaurej Svetog pisma iz Reda braće pustinjaka. Ispisao Hugo Leck iz Holandije, utrechtške dijeceze, na zahtjev prečasnog gospodina Nikole, biskupa modruškog i upravitelja grada Ascolija, godine Gospodnje 1469., osamnaestoga dana mjeseca listopada, na dan svetoga Luke.¹⁰³

Iako se među registrima posudaba ističe kao najslavniji, Pico della Mirandola tek je jedan od čitatelja koji su se narednih godina koristili knjigama što su bile dijelom zbirke Modruškoga. Tu su, između ostalih, i već spomenuti Raffaele Riario i Cornelio Porcari, no i Miguel Sílvio, poslanik portugalskoga kralja Manuela I. (vladao 1495.–1521.), u čije ime je António d'Aguiar 1519. godine iz Vaticane posudio Nikolinog Celza.¹⁰⁴ Naime, nakon što su Nikoline knjige poslije njegove smrti završile u institucionalnim knjižnicama, postale su, da posegnemo za terminologijom Anthonyja Graftona i Rogera Chartiera, objekti međudjelovanja centripetalnih sila knjižničara i centrifugalnih težnji čitatelja.¹⁰⁵ Dok su ih knjižničari Vaticane i knjižnice Santa Maria del Popolo katalogizirali prema svojim sustavima znanja te ograničavali čitatelje vremenom i nametanjem raznih pravila, čitatelji su ih ipak uspijevali čitati, komentirati bilješkama te često i posuditi. Njihove glose, ručice, linije i brojne druge marginalne bilješke svjedoče tako o aktivnoj ulozi koju su one nastavile igrati u rimskim intelektualnim krugovima. No dok dio knjiga i danas nalazimo u matičnim kolekcijama, dobar broj ih je bio ili otuđen mimo pogleda knjižničara ili je jednostavno propao zbog loših uvjeta u kojima su bile pohranjene. Sljedeća stoljeća dovela su tako do postupnog rasapa zbirke Nikole Modruškog, zbirke koja je nekoć obuhvaćala najmanje dvije stotine i trideset knjiga, a čiji ostaci se danas nalaze ne samo u Vaticani i Angelici već i drugim knjižnicama Rima i Italije.

---

¹⁰³ *Ang. lat.* 551, f. 279v: *Explicit lectura primi libri sententiarum edita a fratre Gerardo de Senis sacre pagine baccalario ordinis fratrum hermitarum sancti augustini. Scriptum per me Hugonem Leck de hollandia traictensis diocesis Ad instantiam Reuerendissimi domini Nicolai episcopi Modrussiensis Ciuitatis Asculique Gubernatoris Anno domini m^occcc^olxix, Decima octaua die mensis octobris In die sancti Luce etc.*

¹⁰⁴ Vidi B e r t ó l a, n. dj. (32), str. 103: *Ego Antonius Daguiar, die XX nona ianuaria 1519, acepi a Romulo custode bibliotece palatini, vigore sanctissimi domini nostri pape infra scriptos libros, scilicet: Ieronem De mensuris et agrecultura ex papiro in nigro, extractum ex quarto armario, numaro 139 et Cornelium Celsum ex membranis in rubeo extractum ex 2 banco bibliotece comunis, pro domino Michaely Silvio serenissimi regis Portugalie oratore, et relyqui pro pignore tondos 2 argenteos. Ita est. Antonius supra dictus. – Restituit utrumque, die 13 martii 1520.*

¹⁰⁵ G r a f t o n, n. dj. (4), 19.

Početni cilj ovoga rada bila je rekonstrukcija, odnosno sagledavanje sudbine zbirke u kontekstu povijesti institucija kojima je pripala te identifikacija rukopisa koji su ju činili. Rezultat je korpus od 42 rukopisa za koje se može pouzdano utvrditi da su bili njezinim dijelom te dodatnih pet za koje se to opravdano može pretpostaviti, dok su pritom mnogi rukopisi dosad smatrani Nikolininim odbačeni kao takvi. Iako su na osnovi analize ovoga korpusa već izneseni zaključci o procesu formiranja Nikoline knjižnice, o njezinu sastavu te o biskupovim intelektualnim interesima, krajnji je cilj katalog knjižnice popraćen, u skladu s novijim standardima, reprodukcijama mnoštva folija koje će potkrijepiti raspravu.¹⁰⁶ Podrobnija paleografska analiza pridonijet će primjerice boljem razumijevanju procesa formiranja njegove knjižnice, dok će opširnija analiza inventara augustinaca omogućiti potanji uvid u njezin sastav.¹⁰⁷ No, prije svega, treba imati na umu da postoje i drugi neidentificirani rukopisi Modruškoga, koji ne sadrže ni biskupov grb ni *ex libris*, a da potraga za njima nadilazi mogućnosti jednoga istraživača. Bogato ilustrirani katalog Nikoline knjižnice predstavlja stoga nužno potreban referentan materijal za daljnju identifikaciju rukopisa koji su joj pripadali, što u konačnici neće samo pridonijeti boljem poznavanju Modruškoga nego i dovesti do istančanijeg uvida u rukopisnu kulturu renesansnog Rima.

---

¹⁰⁶ Poput primjerice kataloga Sanvitovih rukopisa; vidi bilj. 98.

¹⁰⁷ Kao što je to primjerice s humanističkim dijelom knjižnice Marka Marulića učinio Bratislav L u č i n, »*Studia humanitatis* u Marulićevoj knjižnici«, CM VI (1997), 169-203.

Prilog 1: Identificirani rukopisi Nikole Modruškog

VATIKAN, BIBLIOTECA APOSTOLICA VATICANA

1. *Vat. gr. 13* Teodor Gaza: *Grammatices*
2. *Vat. gr. 249* Razna Aristotelova djela
3. *Vat. gr. 257* Aristotel: *Metaphysica*
4. *Vat. lat. 221* Laktancije: *Diuinae institutiones, De ira Dei, De opificio Dei*
5. *Vat. lat. 353* Jeronim, *Epistolae*
6. *Vat. lat. 376* Razna djela Jeronima i Augustina
7. *Vat. lat. 432* Augustin, *De ciuitate Dei*
8. *Vat. lat. 507* Augustin, *Contra Faustum*
9. *Vat. lat. 513* Razna djela Augustina i ona krivo pripisana njemu
10. *Vat. lat. 995* Nikola Modruški: *De titulis et auctoribus psalmodum*
11. *Vat. lat. 1527* Kolumela: *De re rustica*
12. *Vat. lat. 1532* Aulo Gelijs: *Noctes Atticae*
13. *Vat. lat. 1544* Makrobije: *Commentarium in Somnium Scipionis*; Kalcidije: *Commentarium in Timaeum*
14. *Vat. lat. 1579* Vergilije: *Bucolica, Georgica, Aeneis*
15. *Vat. lat. 1729* Ciceron: *Tusculanae disputationes*
16. *Vat. lat. 1748* Ciceron: *In Catilinam*
17. *Vat. lat. 1752* Ciceron: *In Verrem*
18. *Vat. lat. 1756* Ciceron: *Philippicae*
19. *Vat. lat. 1759* Ciceronova filozofska djela; Vegecije, *Epitoma rei militaris*
20. *Vat. lat. 1762* Kvintilijan: *Institutio oratoria*
21. *Vat. lat. 1956* Plinije Stariji: *Historia naturalis*, sv. 1
22. *Vat. lat. 1957* Plinije Stariji: *Historia naturalis*, sv. 2
23. *Vat. lat. 2059* Geber: *De astronomia*
24. *Vat. lat. 2372* Kornelije Celzo: *De re medica*
25. *Vat. lat. 6029* Nikola Modruški, *De bellis Gothorum*
26. *Vat. lat. 8764* Nikola Modruški, *De consolatione*
27. *Barb. lat. 791* Franjo iz Marka, *Reportatio super Quattuor sententiarum*

RIM, BIBLIOTECA ANGELICA

28. *Ang. lat. 537* Aleksandar Haleški: *Summa theologiae*, 2. dio
29. *Ang. lat. 538* Aleksandar Haleški: *Summa theologiae*, 3. dio
30. *Ang. lat. 549* *Quaestiones* uz Aristotelova djela
31. *Ang. lat. 550* Hervaeus Natalis: *Quaestiones de angelis, Quodlibetum*
32. *Ang. lat. 551* Gerard iz Siene: *Lectura primi libri Sententiarum*
33. *Ang. lat. 553* Kajetan iz Thiene: *Expositio libri de anima Aristotelis*
34. *Ang. lat. 555* Aleksandar Haleški: *Summa theologiae*, 4. dio, sv. 1

35. *Ang. lat. 556* Aleksandar Haleški: *Summa theologiae*, 4. dio, sv. 2
 36. *Ang. lat. 559* Ivan Duns Škot: *Quaestiones quodlibeticae*
 37. *Ang. lat. 560* *Quaestiones* uz Aristotelova djela
 38. *Ang. lat. 561* Albert Saksonski: *Questiones circa librum de celo et mundo Aristotelis*
 39. *Ang. lat. 575* Ivan Capreolo: *Quaestiones in primum librum Sententiarum*
 40. *Ang. lat. 577* Alfonso Toledanski: *Lectura super primo libro Sententiarum*

RIM, BIBLIOTECA DELL'ACCADEMIA DEI LINCEI E CORSINIANA

41. *Corsin. 127* Nikola Modruški: **A)** *De bellis Gothorum*; **B)** *De humilitate*; **C)** Prijevodi Izokratovi govora Demoniku i Nikoklu

NAPULJ, BIBLIOTECA NAZIONALE DI NAPOLI »VITTORIO EMANUELE III«

42. *Naz. VII.G.100* Hugo iz Newcastlea: *Quaestiones circa secundum librum Sententiarum*.

Rukopisi koji su vjerojatno pripadali Nikoli Modruškom

1. *Vat. lat. 1539* Makrobije, *Saturnalia*
 2. *Ang. lat. 545* Petar de Rossi: *Commentarii in tres libros Aristotelis de anima*
 3. *Ang. lat. 554* Kajetan iz Thiene: *Recollectae super libris Physicorum Aristotelis*
 4. *Ang. lat. 558* Nikola Bonet: *Commentarium in Aristotelis Metaphysicorum lib. IX*
 5. *Ang. lat. 563* Razna djela Ivana Duns Škota

Prilog 2: Popis dosad reproduciranih folija Nikolinih rukopisa

1. **Vat. lat. 221**, f. 1r (*incipit* strana): **M e r c a t i**, n. dj. (bilj. 9), str. 259.
2. **Vat. lat. 353**, f. 1r (*incipit* strana): **M e r c a t i**, n. dj. (bilj. 9), str. 260.
3. **Vat. lat. 432**, f. 2r (*incipit* strana): **M e r c a t i**, n. dj. (bilj. 9), str. 261.
4. **Vat. lat. 432**, f. 360r (hirograf): **M e r c a t i**, n. dj. (bilj. 9), str. 262.
5. **Vat. lat. 513**, f. 1r (*incipit* strana): **M e r c a t i**, n. dj. (bilj. 9), str. 263.
6. **Vat. lat. 1532**, f. 75v (Modruški na marginama ispisuje Brunijev prijevod pasusa Platonovog *Gorgije*): **C h e r u b i n i**, n. dj. (bilj. 39), str. 440, sl. 4.
7. **Vat. lat. 1532**, f. 139r (Da Itrijev kolofon): **C h e r u b i n i**, n. dj. (bilj. 39), str. 437, sl. 1a.
8. **Vat. lat. 1539**, f. 146r (Da Itrijev kolofon): **C h e r u b i n i**, n. dj. (bilj. 39), str. 437, sl. 1b.
9. **Vat. lat. 1752**, f. 16v (ogledni folij Da Itrijeve ruke): **C h e r u b i n i**, n. dj. (bilj. 39), str. 439, sl. 3.
10. **Vat. lat. 1752**, f. 79r (Da Itrijev kolofon): **C h e r u b i n i**, n. dj. (bilj. 39), str. 437, sl. 1d (navedena kao sl. 1c).
11. **Vat. lat. 1756**, f. 6v (ogledni folij Da Itrijeve ruke): **C h e r u b i n i**, n. dj. (bilj. 39), str. 437, sl. 1c (navedena kao sl. 1d).
12. **Vat. lat. 1762**, f. 128v (Da Itrijev kolofon): **C h e r u b i n i**, n. dj. (bilj. 39), str. 437, sl. 1e.
13. **Vat. lat. 1762**, f. 233r (Da Itrijev kolofon): **C h e r u b i n i**, n. dj. (bilj. 39), str. 437, sl. 1f.
14. **Vat. lat. 2059**, predlist i^v (naveden kao f. 1v; kolofoni Domenichija i Modruškog): **M e r c a t i**, n. dj. (bilj. 9), str. 264.
15. **Vat. lat. 2372**, f. 130v (Da Itrijev kolofon): **C h e r u b i n i**, n. dj. (bilj. 39), str. 438, sl. 2a.
16. **Vat. lat. 8764**, f. 30r (ogledni primjerak ruke pisara s interlinearnim emendacijama Modruškog): **J o v a n o v i ć** (prir.), n. dj. (bilj. 24), str. 99.
17. **Vat. lat. 8764**, f. 74r (ogledni primjerak ruke pisara s interlinearnim i marginalnim emendacijama Modruškog): **J o v a n o v i ć** (prir.), n. dj. (bilj. 24), str. 149.
18. **Ang. lat. 549**, f. 1r (*incipit* strana): **F r a t i**, n. dj. (bilj. 6), str. 85.
19. **Ang. lat. 551**, f. 1r (*incipit* strana): **F r a k n ó i**, n. dj. (bilj. 10), sl. 1.
20. **Ang. lat. 559**, f. 1r (*incipit* strana): **F r a t i**, n. dj. (bilj. 6), str. 87.
21. **Ang. lat. 577**, f. 1r (*incipit* strana): **F r a k n ó i**, n. dj. (bilj. 10), sl. 2; **F r a t i**, n. dj. (bilj. 6), str. 89.
22. **Corsin. 127**, f. 7r (ogledni primjerak autografa Modruškog): **M e r c a t i**, n. dj. (bilj. 9), str. 266.

Luka Špoljarić

EX LIBRIS NICOLAI EPISCOPI MODRUSSIENSIS:
THE LIBRARY OF NICHOLAS OF MODRUŠ

The present article focuses on the library of Nicholas of Modruš (*Nicolaus Episcopus Modrussiensis*, ca. 1427–1480), a Croatian bishop who spent the major part of his career in Rome. Nearly a century has passed since Giovanni Mercati and Carlo Frati drew attention to a number of manuscripts bearing Modruš's coat of arms. While Mercati identified altogether twenty of them in the Biblioteca Apostolica Vaticana, Frati listed nine more in the Angelica, arguing moreover that a group of eighty manuscripts that these belonged to (*Angg. latt.* 524–603) were also once part of the bishop's library. The discussion presented here takes the research of the two scholars as its starting point, offering new insights into the *fortuna* of the library and establishing a defined corpus of manuscripts that undoubtedly belonged to Nicholas. On the basis of the codicological and palaeographical analyses of this corpus, the author presents conclusions regarding the formation of the library and its composition, and regarding Nicholas' reading practices, which are finally contextualized within the intellectual culture of Renaissance Rome.

Chapter 2. *Nicholas Majin bishop of Modruš* presents a short chronological overview of Nicholas' life and career, which is used to draw attention to some new pieces of evidence. Thus on the basis of a scant number of documents that offer insight into his social background, it is argued that Nicholas was born in the Dalmatian commune of Kotor into the (presumably wealthy) commoner family Majin – a conclusion contrary to a recent suggestion that he belonged to the noble family of Pasquali. The chapter also addresses Nicholas' education under Paul of Pergola in the Venetian Scuola di Rialto, a question hitherto not considered but one that is of some importance for an analysis of his library. Drawing on the research of Margaret King, John Monfasani, and Fernando Lepori, the author stresses the scholastic training and anti-humanistic climate as one of the main formative features of Pergola's school. An account of Nicholas' ecclesiastical career in the Kingdom of Hungary follows, from his appointment to the see of Senj in 1457 to his transfer to the see of Modruš in 1461, where he began to play an important role in the crusading plans of Pope Pius II in the Balkans. Two of his works from this period (*Dialogue on the Happiness of the Mortals* and *Peter's Barge*) are dedicated to the two leading prelates of the kingdom, John Vitez and Stephen Várdai respectively, and reflect Nicholas' ambition to strengthen his position among the Hungarian elite. An account of his career in the Papal States, on which he embarks in 1464, follows; it was marked by governorships of various towns and two important diplomatic missions. The author here refers to the extant works of Modruš written during this period (*On Consolation*, *On Humility*, *On the Wars of the Goths*, *The Oration Held at the Funeral of Pietro Riario*, *On the Titles and Authors of the Psalms* and *The*

Defense of the Ecclesiastical Liberty). Attention is also drawn to the discovery of a previously unknown, three-times-longer copy of Nicholas' *On the Wars of the Goths* (*Vat. lat.* 6029), and of a manuscript that preserves the copy of *The Oration on the Conquest of Constantinople* (*Barb. lat.* 43), previously also considered a lost work of his, but which, it is now decisively proven, was not authored by Nicholas at all.

Chapter 3. *The fortuna of the library of Nicholas of Modruš and its reconstruction* introduces into the discussion a previously unconsulted inventory of 210 of Nicholas' books that were bequeathed to the Augustinian library of Santa Maria del Popolo (Rome) by Pope Sixtus IV. This inventory dispels all of the previous doubts regarding the *fortuna* of the library, making it clear that after Nicholas' death his books passed into the apostolic library, a significant portion of which was soon donated to the library Santa Maria del Popolo, passing in turn into Biblioteca Angelica in 1849. The chapter proceeds by listing the twenty manuscripts in the Vaticana identified by Mercati as Nicholas' on the basis of coats of arms and colophons (*Vatt. gr.* 249, 257, and *Vatt. latt.* 221, 353, 376, 432, 507, 513, 995, 1527, 1532, 1544, 1579, 1729, 1748, 1752, 1756, 1759, 1762, 2059), drawing attention as well to the two volumes of Pliny the Elder's *Natural History* that were missed (*Vatt. latt.* 1956, 1957), and three other manuscripts that were identified by later scholars (*Vat. gr.* 13, *Vat. lat.* 2372, *Barb. lat.* 791). The author here rejects the possibility that Nicholas owned the famous *Vat. slav.* 2, an opinion still held by Bulgarian scholars. An examination of the group of Frati's eighty manuscripts that supposedly belonged to Nicholas follows. Here it is proved on the basis of the inventory of donated books and the presence of the bishop's marginal notes that only thirteen among these undoubtedly belonged to him (*Angg. latt.* 537, 538, 549, 550, 551, 553, 555, 556, 559, 560, 561, 575, 577), while the same can probably be argued for four additional ones due to their codicological features (notably the paper used). Next, the attention is drawn to the three manuscripts that were among the books donated to the Santa Maria del Popolo, but which left the collection before it passed into Angelica (*Vat. lat.* 8764, *Naz.* VII.G.100, and the aforementioned *Barb. lat.* 791), which suggests that many others followed a similar path. Finally, manuscripts preserving Nicholas' own works, copied for his own library, are discussed (the already mentioned *Vatt. latt.* 995 and 8764, in addition to which are listed *Vat. lat.* 6029 and *Corsin.* 127). The chapter thus establishes a corpus of 42 manuscripts that undoubtedly belonged to the library of Nicholas of Modruš, but which are analyzed in the following chapters as 44 items, since *Corsin.* 127 consists of three separate fascicules bound together after Nicholas' death, analyzed here as *Corsin.* 127A, 127B and 127C.

Chapter 4. *On the formation of the library*, presents a diachronic analysis of the corpus based on the evidence gathered from the colophons, and the codicological and palaeographical analyses. Colophons (and possibly an appended *chirographum* in one case) date nine or ten manuscripts to the period between

1465 and the beginning of 1472, while eleven additional manuscripts can be dated to the same period, since they were copied on the groups of paper that include the dated manuscripts. In this respect one should highlight the group of ten manuscripts using paper bearing the watermark *griffon*, which includes the autograph manuscript (*Corsin.* 127B) preserving the previously only undated work of Nicholas, *On Humility*, the composition of which can now be dated to 1470. In addition, the importance of the *griffon* group is underlined by the fact that, next to *Corsin.* 127B, it includes the *Naz.* VII.G.100 and *Barb. lat.* 791, which were all copied in Nicholas' home. Thus on the basis of evidence gathered from the paper, colophons and the hands of scribes, the author draws the conclusion that the whole group of ten *griffon* manuscripts was copied in the bishop's home by the scribes that served as his *familiares*. Finally, palaeographical evidence is used to date the production of ten other manuscripts to the same period, which thus brings the total to 30 or 31 out of 44 manuscripts that can be established to have been copied for Nicholas immediately in the first period of his career in the Papal States. Only three manuscripts preserving his own works that were composed later can be dated to the following period, while there is not a single identified manuscript that Nicholas had with him in the period before coming to the Papal States. Moreover, it is suggested on the basis of codicological and palaeographical features of the group that the remaining ten or eleven manuscripts were also produced in the period between 1464 and 1472, during which, it now becomes clear, Nicholas was energetically forming his library.

The fifth chapter, *On the composition of the library and the form of the manuscripts*, presents a synchronic analysis of the library, whereby four groups can be identified according to their contents and codicological and palaeographical features. The first group of 14 scholastic manuscripts reflects the bishop's theological and philosophical background. These include various *quaestiones* and *quodlibeticae* on Aristotle's works, commentaries on Lombard's *Sentences* and the three out of four parts of *The Sum of Theology* of Alexander of Hales. They are typical scholastic manuscripts, written on folio-sized paper in Gothic script with the text divided into two columns, and the *incipit* page occasionally decorated and bearing Modruš's coat of arms. The group of 19 manuscripts preserving the works of major classical and patristic Latin writers (Cicero, Aulus Gellius, Quintilian, Pliny the Elder, Augustine, Jerome, Lactantius etc.) reveals Nicholas' ambition to form a humanistic library. The identified manuscripts of this group are all copied in humanistic script in long line on folio-size parchment; they bear Nicholas' coat of arms and are decorated according to humanistic standards. Two Greek manuscripts of Aristotle's works, probably the most lavishly produced ones in Nicholas' collection, prompted Mercati to address the question whether the bishop knew Greek. The presence of Gaza's grammar (*Vat. gr.* 13) in the collection, which Nicholas acquired from Andronico Callisto – who, as was confirmed by Antonio Rollo, also copied the two manuscripts of Aristotle – sheds new light on this issue.

The inventory of donated books suggests that Nicholas was collecting contemporary humanist literature, although mostly in print. Only the manuscripts bearing his own works can be identified as belonging to this, fourth group; they seem to have been undecorated, and copied in humanistic script on paper of smaller, *octavo* format. Finally, discussed separately is the group of three manuscripts that Nicholas acquired from other owners, which, next to the aforementioned *Vat. gr.* 13 and *Ang. lat.* 575, includes a copy of Geber's *De astronomia* (*Vat. lat.* 2059), bought from Domenico de' Domenichi, but which once belonged to Giovanni Aurispa and, it seems, Vittorino da Feltre.

Chapter 6. *In the margins of manuscripts* addresses Nicholas' reading practices, identifying three groups of his interventions in the manuscripts, which are also reflected by the hierarchy of colors. The first type includes emendations of the texts, appearing in the margins or *inter lineas*. Appearing exclusively in manuscripts of classical and patristic authors, most prominently in texts that Nicholas excerpted for his own works, these reflect the bishop's concern for faithfully transmitting the cited passages, thereby revealing the rigorous philological standards of the Roman intellectual arena. While the first group regularly appears in brown ink, the following two, connected to the reading and memorization of the texts, are most of the time written in red ink which served to further facilitate the process. The first of the two groups encompasses Nicholas' paratextual additions, such as titles of works and chapters, running headers, and especially the tables of contents that appear in many topologically organized works and that were meant to facilitate a quick retrieval of the needed data. The final group includes marginal notes *sensu stricto*, witnesses of Nicholas' interaction with, and memorization of, the text. These can be divided into verbal and nonverbal marginal notes, but also into those that were meant to simply highlight an interesting passage and those that reflect a deeper engagement with the text. The author separately discusses those marginal notes that reveal Nicholas' intention to learn Greek, while in the end a folio of Nicholas' copy of Lactantius (*Vat. lat.* 221) is used to illustrate his reading process and all the three types of his interventions in the manuscripts.

The results of the previous three chapters are contextualized in seventh and final, *Nicholas of Modruš and his library in the context of the intellectual culture of Renaissance Rome*. The author here shows that considering its size and composition Modruš's library represented in fact a typical library of a Roman Renaissance prelate. However, if one takes into account his education and the evidence drawn from his earlier works, the presence of classical and humanistic authors in his library represented a distinctive shift in his intellectual interests, which can be connected to his move to the Papal States in 1464. While the two works written before 1464 are theological treatises, relying mostly on the Bible and scholastic authors, the move to Rome signifies a turn towards the use of classical sources and rhetorical genres, which presented more powerful means of self-representation in the performative and highly competitive culture of Renaissance

Rome. Nicholas' marginal notes reveal best this process of adjustment to the humanist discourse. One should not only consider his careful emendations of ancient texts in this context, or the notes that reveal his efforts to learn Greek, but also those that can be found in his copy of Lactantius' *Divine Institutes*, a work that among other things seemed to have served as Nicholas' window into the world of Greco-Roman mythology. In the end, the author concludes that, next to its practical function, Nicholas' library had a role to play in the social sphere, especially if one considers the energy and expense invested into the copying and decoration of a number of manuscripts, which were thus meant to show the good tastes of their owner to every visitor of his home, and thus help towards establishing his position among the Roman ecclesiastical elite.

In the final section the author draws attention to some of the attested readers who used Nicholas' manuscripts in the following centuries, the most notable one being Giovanni Pico della Mirandola. The discussion ends with the announcement of a catalog of the library currently in preparation, which should be accompanied with folio reproductions. The catalog will also include a more thorough palaeographical analysis of the hands of the scribes copying the manuscripts, and an identification of all the items listed in the inventory, manuscripts and incunables likewise. Finally, **Appendix 1** presents a list of the 42 manuscripts that were undoubtedly part of Nicholas' library along with five that probably belonged to it, while **Appendix 2** offers a list of previously published reproductions of folios, for the purpose of illustrating the discussion of the material.

Key words: Nicholas of Modruš (*Nicolaus episcopus Modrussiensis*), Renaissance library, manuscripts, codicology, paleography, humanism, Renaissance Rome